

Kozmopolitizam - utvrđivanje podrijetla, konceptualizacije i empirijskog okvira „svjetonazora za 21. stoljeće“

Čović, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:155876>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Sara Čović

**Kozmopolitizam – utvrđivanje podrijetla,
konceptualizacije i empirijskog okvira „svjetonazora
za 21. stoljeće“**

Diplomski rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Kozmopolitizam – utvrđivanje podrijetla, konceptualizacije i
empirijskog okvira „svjetonazora za 21. stoljeće“

Diplomski rad

Student/ica:

Sara Čović

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Ivan Puzek

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Sara Čović**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Kozmopolitizam – utvrđivanje podrijetla, konceptualizacije i empirijskog okvira „svjetonazora za 21. stoljeće“** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 15. veljače 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Cilj istraživanja	2
3. Korijeni kozmopolitizma	3
4. Kozmopolitizam u suvremenoj teoriji.....	6
5. Istraživačka pitanja.....	15
6. Metodologija	16
6.1. Instrument	16
6.2. Uzorak	18
6.3. Metode.....	20
7. Rezultati	22
8. Rasprava	30
9. Zaključak.....	34
10. Prilozi	36
11. Literatura	42

Kozmopolitizam – utvrđivanje podrijetla, konceptualizacije i empirijskog okvira “svjetonazora za 21. stoljeće”

Sažetak

U suvremenom svijetu, u kojem su globalizacijski procesi doveli do radikalnih promjena na makrorazini, mezzorazini i mikrorazini, kozmopolitizam se nudi kao način suočavanja s tim “novim svijetom”. Duga povijest kozmopolitizma, česte promjene značenja i njegova neodvojivost od društva koje je u stadiju promjene stvara poteškoće u teorijskom i empirijskom razmatranju koncepta. Cilj ovog rada bio je sagledati podrijetlo i suvremena teorijska razlaganja kozmopolitizma koji su poslužili za jasniju konceptualizaciju tog fenomena. Na osnovi konceptualizacije i ranijih empirijskih istraživanja kozmopolitizma provedeno je kvantitativno anketno istraživanje s ciljem definiranja instrumenta za mjerenje tog koncepta i utvrđivanja faktora koji dovode do razvijanja kozmopolitskih stavova, vrijednosti i praksi. Istraživanje je provedeno online anketom na uzorku studenata Sveučilišta u Zadru (N = 202). Korištena skala za mjerenje kozmopolitizma pokazala je visoku razinu pouzdanosti. Istraživanjem je utvrđeno kako socio-demografske karakteristike i transnacionalna iskustva utječu na iskazivanje kozmopolitskih stavova, vrijednosti i praksi dok su se najznačajnijim prediktorima pokazali politički stavovi i prakse ispitanika. Istraživanjem se došlo do bitnih spoznaja o kozmopolitizmu koje mogu poslužiti kao osnova za provođenje novih teorijskih i empirijskih istraživanja. Ovo istraživanje i druga istraživanja na temu kozmopolitizma trebala bi odvesti spoznaju o konceptu, koji se često naziva “svjetonazorom 21. stoljeća”, još jedan korak dalje ka jasnijem tumačenju i razumijevanju.

Ključne riječi: kozmopolitski stavovi, skala kozmopolitizma, transnacionalizam, interna globalizacija

Cosmopolitanism – Determining the Origins, Conceptualization, and Empirical Framework of “the 21st Century Worldview”

Abstract

In the modern world, in which globalization processes have led to radical changes at the macrolevel, mezzolevel and microlevel, cosmopolitanism is offered as a way of dealing with this “new world”. The long history of cosmopolitanism, the frequent changes of its meaning and its inseparability from the society which is in a state of change creates difficulties in the theoretical and empirical consideration of the concept. The aim of this paper was to discover the origins and contemporary theoretical considerations of cosmopolitanism which served to define a clearer conceptualization of this phenomenon. Based on the conceptualization and previous empirical research of cosmopolitanism, a quantitative survey was conducted with the aim of defining an instrument for measuring this concept and determining the factors that lead to the development of cosmopolitan attitudes, values and practices. The research was conducted by an online survey on a sample of students from the University of Zadar (N = 202). The scale used to measure cosmopolitanism showed a high level of reliability. The research established that socio-demographic characteristics and transnational experiences influence the expression of cosmopolitan attitudes, values and practices, while the most important predictor were the political attitudes and practices of the respondents. The research has gained important insights into cosmopolitanism that can serve as a basis for conducting new theoretical and empirical research. This research and other research projects on cosmopolitanism should take the knowledge of the concept, often referred to as the “21st century worldview”, one step further towards a clearer interpretation and understanding.

Key words: cosmopolitan attitudes, cosmopolitan scale, transnationalism, internal globalization

1. Uvod

Termin “kozmpolitizam” je prisutan u diskursu i praksi još od antičkih vremena. Zbog svog dugog postojanja koncept je kroz povijest nosio različita značenja i konotacije. Sama njegova srž je ostala ista do danas: uvjerenje i postupanje u skladu s uvjerenjem da sva ljudska bića pripadaju jednoj jedinstvenoj svjetskoj političkoj zajednici (Boucher, Aubert i de Latour, 2019), no tek krajem Hladnog rata su stvoreni uvjeti za razvoj ideje kozmpolitizma u njegovom današnjem smislu. Međutim, što podrazumijeva njegova definicija u današnjem stadiju? Na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće, unutar društvenih znanosti, pojavio se značajan interes za razumijevanjem kozmpolitizma koji je paralelno bio popraćen interesom za fenomenom globalizacije (Pichler, 2009). Brojne rasprave nisu rezultirale jasnom definicijom koncepta. Nameće se pitanje je li uopće moguće ponuditi jasnu definiciju pojma koji se ne može odvojiti od suvremenog konteksta i društva koje je podložno promjenama.

Kraj Hladnog rata, neoliberalne reforme, razvoj komunikacijskih i transportnih tehnologija su u drugoj polovici 20. stoljeća stvorili uvjete za formiranje globaliziranog svijeta u kojemu su intenzivirani kulturni, politički i ekonomski odnosi među državama kao nikada ranije u povijesti (Merkel, 2016). Makro-promjene koje se vezuju uz globalizaciju vidljive su na polju ekonomije, trgovine, socijalnih sistema i modela upravljanja (Streeten, Khan i Abdullah, 1999). Te makro-promjene rezultirale su onime što Beck i Sznaider (2010) nazivaju globalnim rizicima, koji su dodatno učvrstili nužnost međunarodne suradnje, ali i promjenama na mezzorazini i mikrorazini. Globalizacijski procesi su tako transformirali sve sfere ljudskoga života od zaposlenja, migracija, korištenja tehnologija i novih oblika komunikacije do kulture, stilova života i odnosa prema okolišu (Streeten et al., 1999). Kao svjetonazor, kozmpolitizam je ponudio način suočavanja s tim “novim svijetom” (Pichler, 2009), a Beck i Sznaider (2010) takav svjetonazor uspoređuju s “globalizacijom iznutra”, odnosno globalizacijom koja proizlazi iz društva.

Dva se navedena fenomena, globalizacija i kozmpolitizam, često dovode u vezu, ali je važno naglasiti kako oni međusobno ne tvore uzročno-posljedičnu vezu. Također, radi se o pojmovima koji unatoč značajnom interesu u društvenim znanostima nisu jasno definirani (Pichler, 2009). Razumijevanje globalizacije i kozmpolitizma ovisi o suvremenom kontekstu i društvu koji su u stadiju promjene, pogotovo u trenutačnoj situaciji COVID-19 pandemije.

Dodatne probleme kod definiranja kozmpolitizma stvara činjenica da različiti autori definiraju različite tipove kozmpolitizma pa se tako u literaturi mogu uočiti razne varijante kao što su “banalni”, “ukorijenjeni”, “realni”, “patriotski”, “tanki” i drugi kozmpolitizmi

(Pichler, 2009), o kojima će biti riječi u daljnjem tekstu.

Kozmopolitizam se najopćenitije može opisati kao subjektivna perspektiva, sustav vrijednosti ili praksa koja je povezana sa svjesnom otvorenošću prema svijetu te prihvaćanjem različitih društava i različitih kultura (Kendall, Woodward i Skrbis, 2009). Sukladno tome, kozmopolitima se mogu nazvati osobe koje posjeduju i izražavaju takvu perspektivu, vrijednosti i prakse. Kozmopoliti, dakle, podržavaju slobodno kretanje roba, usluga, kapitala, prava i ljudi preko državnih granica, prebacivanje izvršne vlasti s nacionalnih na supranacionalna tijela, protive se asimilaciji te su prostorno i tržišno mobilni (Merkel, 2016). S druge pak strane, komunitarci izražavaju dijametralno suprotne stavove, odnosno podržavaju strogo kontroliranje nacionalnih granica i odbacuju multikulturalizam (Merkel, 2016). Naravno, kad je riječ o imenovanju kozmopolita i komunitaraca kakvo je ponuđeno u ovom dijelu teksta, jasno je da se radi o idealtipskim konstruktima.

Prihvaćanjem pojednostavljenih shvaćanja i idealtipskih modela iz razmatranja se ispuštaju različiti aspekti kozmopolitizma, njegovo podrijetlo i njegove implikacije na šire društvo. Isto tako, već je istaknuto kako za kozmopolitizam nije ponuđena jasna teorijska definicija i činjenica da on ovisi o društvu koje je promjenjivo. Iz tog razloga teorijske rasprave o konceptu nisu popraćene jednakim brojem empirijskih istraživanja koja bi bila usmjerena definiranju instrumenta za mjerenje kozmopolitizma među populacijom, stoga će ovaj rad biti usmjeren pružanju prihvatljivih rješenja problema konceptualizacije i empirijskog okvira za istraživanje. Uzimajući u obzir povijesno podrijetlo i suvremene rasprave o konceptu, cilj je ponuditi jasnije teoretiziranje kozmopolitizma. Teorijsko razlaganje poslužit će kao osnova za definiranje instrumenta za mjerenje kozmopolitizma među određenom populacijom. Cilj ovog rada je doprinijeti jasnijem shvaćanju i pouzdanijem mjerenju kozmopolitizma, koncepta koji je neraskidivo vezan za suvremeni svijet i društvo.

2. Cilj istraživanja

Autori Beck i Sznajder (2010) 21. stoljeće nazivaju “stoljećem kozmopolitizma”. Iz navedenog se da zaključiti kako je to koncept koji je neraskidivo vezan uz suvremeno društvo. Štoviše, kozmopolitizam je jedan od načina suočavanja s “novim svijetom” koji je stvoren putem značajnih promjena s prijelaza iz 20. u 21. stoljeće i koji se još uvijek mijenja. Iz tog razloga bitno je pružiti jasnije razumijevanje koncepta, što je upravo namjera ovog rada. Prvi dio teksta bit će usmjeren pronalaženju izvorišta ideje kozmopolitizma te promjenama značenja i konotacija koncepta kroz njegovu dugu povijest. Pregledom suvremenih teorijskih rasprava o kozmopolitizmu pokušat će se ponuditi jasnije određenje koncepta koje će biti primijenjeno

na empirijsko istraživanje. Cilj kvantitativnog istraživanja je doprinijeti stvaranju pouzdanog i valjanog instrumenta za mjerenje kozmopolitizma među populacijom te pružiti uvid u faktore koji dovode do razvijanja kozmopolitskih vrijednosti, stavova i praksi.

3. Korijeni kozmopolitizma

U uvodnom dijelu istaknuto je kako se znanstveni interes za koncept kozmopolitizma počeo javljati usporedno s interesom za razumijevanjem globalizacije na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće. Iz toga bi se dalo zaključiti kako su oba fenomena, globalizacija i kozmopolitizam, produkti druge polovice 20. stoljeća. No oni imaju dugu povijest. Prve naznake globalizacijskih procesa počele su se pojavljivati u 16. stoljeću s razvojem kapitalističkog načina privrede (Guttal, 2007), a prvi spomen kozmopolitizma zabilježen je još u antičkoj Grčkoj (Boucher et al., 2019). Duga i bogata povijest kozmopolitizma, kroz koju je termin dobio različite konotacije, jednim dijelom objašnjava današnju nemogućnost jasnog i jednoznačnog tumačenja koncepta (Boucher et al., 2019).

U Grčkoj, u 4. stoljeću prije nove ere, Diogen iz Sinope je na pitanje iz kojeg grada potječe izjavio “Ja sam kozmopolit!” (Boucher et al., 2019). Područje Grčke za vrijeme antike bilo je podijeljeno na *polise*, tj. gradove koji su imali ustrojstva država, u kojima su se stranci doživljavali inferiornim barbarima (polis, 2020). Kao osnivač filozofske škole cinizma Diogen iz Sinope je svojom izjavom pokazao kako se on ne osjeća kao građanin nekog određenog polisa već kao stanovnik svijeta (Beroš, 2016). Ta premisa, koja čini srž značenja koncepta kozmopolitizma, sadržana je već u samom terminu “kozmpolit” u kojem (grč.) *polites* označava stanovnika, a (grč.) *kozmos* svijet ili univerzum (Lourme, 2009, prema Boucher et al., 2019). Tako je prvim svojim spomenom koncept kozmopolitizma dobio negativne konotacije, kao način odbijanja odredbi i zakona polisa (Beroš, 2016). Isto tako, već prvim korištenjem kozmopolitizam se pokazao kao ideja koja zagovara univerzalne vrijednosti koje su utemeljene u razumu (Boucher et al., 2019).

Nekoliko stoljeća poslije ideju kozmopolitizma preuzela je rimska škola stoicizma čiji je predstavnik, između ostalih, bio jedan od najmoćnijih rimskih careva Marko Aurelije. Stoici su zastupali ideju kako sva ljudska bića pripadaju dvjema zajednicama, lokalnoj zajednici na osnovi rođenja i univerzalnoj ljudskoj zajednici na osnovi posjedovanja razuma (Boucher et al., 2019). Na taj su način stoici ideju Diogena iz Sinope preobrazili u pozitivan koncept koji se nije kosio s odredbama carstva, a koji je i dalje promicao jednakost i zajedništvo svih ljudi (Beroš, 2016). Stoici su ideju zajedništva svih ljudi shvaćali na način da osobe osjećaju najveću bliskost prema ljudima iz lokalne zajednice s kojima dijele istu kulturu i jezik, ali kako niti

jedna osoba ne bi trebala biti izostavljena iz kruga moralne brige (Boucher et al., 2019). Stoicistička ideja o postojanju jedinstvene ljudske zajednice s univerzalnim moralnim zakonima imala je jak utjecaj na razvoj misli o univerzalnim ljudskim pravima u 20. stoljeću (Beroš, 2016).

Nakon raspada Rimskog carstva i antičkih filozofskih škola, kozmopolitizam je kao ideja bio gotovo u potpunosti zaboravljen. Na moderno shvaćanje kozmopolitizma utjecale su rasprave koje su se vodile za vrijeme renesanse, a koje su bile usmjerene definiranju univerzalnih ljudskih prava i načina postizanja svjetskog mira (Beroš, 2016). Ipak, do 18. stoljeća i razdoblja prosvjetiteljstva nije bilo izravnih rasprava o kozmopolitizmu. Kroz djela Charlesa Castela, Jean-Jacquesa Rousseaua i Jeremyja Benthama, u kojima su se vodile rasprave o uspostavljanju “vječnog mira”, ponovno se pojavio interes za kozmopolitizmom (Beroš, 2016). Tako su prosvjetiteljski teoretičari moderni period razmatrali kao tranzicijsko razdoblje od relativno zatvorenih zajednica prema “univerzalnim područjima” međuviznih društava (Beck i Sznaider, 2010). Također, to je bilo razdoblje kad je koncept ušao u opću primjenu. U *Enciklopediji*, Diderot je pružio objašnjenje kozmopolita kao osobe koja često putuje i koja se svugdje osjeća kao kod kuće (Diderot, 1751, prema Boucher et al., 2019).

Središnju ulogu u razvoju ideje kozmopolitizma u vremenu prosvjetiteljstva imao je Immanuel Kant koji je koncept počeo sagledavati kao političku doktrinu, a ne kao individualni stav (Boucher et al., 2019). U raspravama o svjetskom miru Kant (2002) je predlagao osnivanje pravnog stanja federacije država prema zajedničkome ugovorenom međunarodnom pravu. Javna politika koja bi vodila ka vječnom miru, a kakvu je predlagao Kant (2002), odnosila se na tri sfere, odnosno na građansko, međunarodno i kozmopolitsko pravo. Građansko pravo, prema Kantu (2002), proizlazi iz republikanskog ustava koji podrazumijeva predstavničku vlast i temelji se na načelu slobode svih članova određenog društva, na načelu ovisnosti svih građana o zajedničkome zakonodavstvu i na načelu jednakosti svih građana određene države. Međunarodno pravo Kant (2002) je zamišljao kao oblik federacije koji se ne bi trebao zasnivati na zakonodavstvu, koje bi zadiralo u unutardržavno uređenje pravnog sustava, već na ugovoru o miru koji bi zauvijek okončao sve ratove. Ugovor o miru ne bi služio stjecanju moći određene države, ali bi osiguravao održavanje slobode svake države u sporazumu (Kant, 2002). Kao posljednju sferu kojom bi se trebao osigurati svjetski mir Kant (2002) navodi pravo posjeta ili pravo građana svijeta, kojeg Boucher et al. (2019) interpretiraju kao kozmopolitsko pravo. Pravo građana svijeta osiguravalo bi gostoprimstvo svakom čovjeku koji bi odlučio posjetiti neku stranu državu i usporedno s gostoprimstvom određenu razinu sigurnosti i socijalnih prava koja vrijede za sve građane te države (Kant, 2002).

Snažan utjecaj na današnje shvaćanje kozmopolitizma su u 19. stoljeću izvršili Karl Marx i Friedrich Engels (Beroš, 2016). Valja naglasiti kako su Marx i Engels termin kozmopolitizam razmatrali kao negativan koncept karakterističan za buržoaziju i kapital u smislu u kojem ta dva entiteta nemaju svoje stalno boravište već putuju u područja koja im omogućuju generiranje maksimalnog profita (Beroš, 2016). Međutim, ono što su Marx i Engels nazivali “internacionalizmom” sličnije je današnjem razumijevanju kozmopolitizma. Internacionalizam je za Marxa i Engelsa bio pozitivan koncept kojeg su dovodili u vezu s proletarijatom koji bi trebao imati zajedničke interese u cijelom svijetu (Beroš, 2016). Pozivajući se na karakteristiku internacionalizma Marx i Engels su proletere upućivali na ujedinjenje i zamjenu međudržavnih sukoba za klasnu borbu (Beroš, 2016). Do novog zaokreta u shvaćanju kozmopolitizma došlo je za vrijeme Drugog svjetskog rata. U nacističkoj Njemačkoj termin se dodjeljivao svima koji se nisu uklapali u sliku etnički čiste zemlje, Židovima, intelektualcima, homoseksualcima, aristokratima i sličnima (Kendall et al., 2009). Slično, u SSSR-u termin je korišten kako bi se označilo nepoštivanje uređenja sovjetskog društva (Kendall et al., 2009).

Od druge polovice 20. stoljeća kozmopolitizam se ustanovio kao pozitivan pojam za koji je počeo rasti interes uslijed iskustava svjetskih ratova i novih globalizacijskih procesa. Prosvjetiteljske teorijske postavke o kozmopolitizmu ili uspostavi vječnog mira počele su živjeti u praksi osnivanjem Lige naroda, a kasnije Ujedinjenih naroda (Beroš, 2016). Mnogi autori uspješnu implementaciju kozmopolitizma kao političke i ekonomske doktrine vide u organizaciji Europske unije (Boucher et al., 2019). Najveći doprinos za ponovno istraživanje kozmopolitizma učinio je Robert Merton svojom empirijskom studijom iz 1968. godine objavljenoj u knjizi „Social Theory and Social Structure” (Cicchelli, 2014). Na osnovi ispitivanja stavova i vrijednosti stanovnika malog američkog grada Rovera, Merton je definirao suprotne polove, odnosno “lokalce” kao one koji osjećaju vezanost za najužu društvenu zajednicu i “kozmpolite” kao one koji osjećaju vezanost za najširu ljudsku i svjetsku zajednicu (Merton, 1968, prema Cicchelli, 2014). Mertonova studija i dalje ima jak utjecaj na teorijske rasprave i empirijska istraživanja o kozmopolitizmu. Još jedna promjena koja se odvila u drugoj polovici 20. stoljeća zauvijek je promijenila ljudsku percepciju svijeta, a to je kraj Hladnoga rata i pad Berlinskoga zida (Hannerz, 2006). To su bili događaji koji su od svijeta učinili jedinstvenu cjelinu i koji su omogućili razvoj suvremenoga kozmopolitizma u svijesti i praksi.

U pokušaju dubljeg razumijevanja različitih tumačenja kozmopolitizma, Beroš (2016) navodi tri razloga zašto je tomu tako. Prema njemu, prvi razlog koji dovodi do

nekonzistentnosti u teorijskim tumačenjima kozmopolitizma je činjenica kako različiti teoretičari objašnjavanju ionako kompleksnog i multidimenzionalnog koncepta prilaze s različitih polazišta. Drugi razlog kojeg autor navodi je taj što temeljni pojmovi koji se dovode u vezu s kozmopolitizmom, kao što su globalizacija i transnacionalizam, nisu dovoljno jasno definirani. Kao posljednje, Beroš (2016) navodi činjenicu kako se kozmopolitizam u suvremenome stadiju nalazi u fazi promjene koje su usporedne s ostalim promjenama u suvremenom društvu.

Uzimajući u obzir Beroševa (2016) razmatranja i dugi vijek postojanja ideje kozmopolitizma u kojemu su mu pripisivana različita značenja postaje jasnije zašto u suvremenoj znanosti ne postoji konsenzus oko teorijskoga i empirijskoga razumijevanja koncepta. Štoviše, proces razvoja kozmopolitizma nije završen kao što nije završen ni razvoj društva. Upravo u ovom trenutku svjetsko društvo pogađa pandemija koja je gotovo preko noći dovela u pitanje sve društvene procese, strukture i odnose moći pa tako i održivost kozmopolitizma kao političke doktrine i individualnog svjetonazora (Farrell i Newman, 2020).

4. Kozmopolitizam u suvremenoj teoriji

Duga povijest i različita značenja koja su bila dodjeljivana kozmopolitizmu te njegova neodvojivost od društva koje je u stadiju kontinuirane promjene stvara probleme pri pokušajima jasnog definiranja koncepta. Već je navedeno najosnovnije shvaćanje kozmopolitizma kao subjektivne perspektive, sustava vrijednosti ili praksi koje su povezane sa svjesnom otvorenošću prema svijetu te prihvaćanjem različitih društava i različitih kultura (Kendall et al., 2009). Međutim, takvo pojednostavljeno tumačenje izostavlja širok raspon različitih očitovanja, aspekata i tipova kozmopolitizma te sužava mogućnosti za provođenje empirijskih istraživanja i konstrukciju instrumenta za njegovo mjerenje.

Kendall et al. (2009) navode kako unutar društvenih znanosti postoje četiri glavna problema koja se javljaju pri pokušaju konceptualizacije kozmopolitizma. Prvi problem odnosi se na definiranje u vidu praznog koncepta koji objašnjava najrazličitije prakse i svjetonazore (Kendall et al., 2009). Kako bi se izbjegao taj problem neodređenosti koncepta, autori naglašavaju kako je potrebno u obzir uzeti kompleksnu mrežu promjenjivih ekonomskih, kulturnih i društvenih fenomena koji oblikuju kozmopolitizam. Kao drugi problem autori navode problem definiranja kozmopolita. U prošlosti se takva identifikacija pripisivala isključivo mobilnim grupama koje su tradicionalno činile elite, iseljenici i izbjeglice (Kendall et al., 2009). U današnjem društvu takva identifikacija se počela pripisivati različitim kohortama, a sama riječ kozmopolit se prestala shvaćati u idealtipskom smislu (Kendall et al.,

2009). Kao treći problem kod konceptualizacije Kendall et al. (2009) navode potrebu razmatranja kozmopolitizma kao isključivo pozitivnog koncepta. Autori naglašavaju kako je koncept potrebno sagledati u njegovoj cjelovitosti koja se, osim uz međunarodna putovanja i multikulturalizam, vezuje i uz negativne aspekte kao što su globalni rizici što Beck (2002, prema Kendall et al., 2009) ističe u članku „The Cosmopolitan Perspective: Sociology and the Second Age of Modernity”. Posljednji problem koji autori ističu je problem politike, odnosno vlasti kod teorijskih razmatranja. Beck (2002, prema Kendall et al., 2009) navodi kako je društvo druge moderne ono koje djeluje izvan granica nacija-država. Shodno tome, povlači se pitanje na koji način i na koga se odnosi kozmopolitizam kao politička doktrina (Kendall et al., 2009).

Kroz teorijske rasprave i empirijska istraživanja različiti autori na različite načine pokušavaju riješiti navedene probleme definiranja koncepta kozmopolitizma. Međutim, bez obzira na veliki korpus literature koji je usmjeren konceptualizaciji i operacionalizaciji kozmopolitizma, on i dalje ostaje u domeni apstraktnog i idealističkog. Jedan od razloga koji doprinosi apstraktnosti kozmopolitizma je činjenica kako veliki broj teorijskih rasprava o konceptu ne prati podjednak broj empirijskih istraživanja. Uz to, veliki dio empirijskih istraživanja izveden je na sekundarnim podacima koji su prikupljeni kroz mjerenje različitih drugih koncepata. Prvi korak ka jasnijem definiranju kozmopolitizma je uzimanje u obzir i razmatranje različitih tumačenja koncepta.

Ono što je uočljivo iz navedenih problema s kojima se autori najčešće susreću pri konceptualizaciji jest to da je kozmopolitizam multidimenzionalan i da sadrži različite aspekte (Kendall et al., 2009). Stoga je važno definirati opseg istraživanja jer je kozmopolitizam gotovo nemoguće sagledati u njegovoj cjelovitosti. Najjednostavniju podjelu nudi Hannerz (2006) koji raspravlja o dva lica kozmopolitizma, od kojih je jedno kulturno, a drugo političko. Autor političku dimenziju vidi kao onu koja pokušava riješiti makro-probleme ljudskih, ekonomskih, pravnih, ekoloških i drugih tokova koji nadilaze granice nacija-država. Boucher et al. (2019) uspješnu implementaciju te dimenzije u praksi vide u organizaciji Europske unije. Kulturnu dimenziju kozmopolitizma Hannerz (2006) vidi kao identitetsku karakteristiku individua koje uživaju u novim kulturama, ljudima, okusima, zvukovima i sličnom. Upravo ta je kulturna dimenzija, koja proizlazi iz svijesti i praksi individua, u fokusu ovog istraživanja.

Nešto složeniju podjelu ponudili su Boucher et al. (2019). Autori su definirali četiri dimenzije koncepta: moralni, institucionalni, građanski i kulturni kozmopolitizam. Moralni kozmopolitizam za autore predstavlja moralnu odgovornost prema kojoj je svaka individua izvor razmatranja za svakog čovjeka, odnosno prema kojoj je svaka osoba jednaka. Boucher et

al. (2019) institucionalni kozmopolitizam navode kao dimenziju koja je usmjerena stvaranju transnacionalnih i globalnih političkih praksi. Kao treću dimenziju autori navode građanski kozmopolitizam koji podrazumijeva transnacionalne demokratske prakse i transnacionalne oblike građanstva. Kulturni kozmopolitizam definiran je kao shvaćanje prema kojem su kulture i kulturni identiteti hibridni i oblikovani dodirima s drugim kulturama. Ono što je uočljivo iz konceptualizacije kakvu su ponudili Boucher et al. (2019) je da je ona, iako nešto kompleksnija, slična Hannerzovoj (2006). Tako se institucionalni i građanski kozmopolitizam mogu podvesti pod dimenziju političkog kozmopolitizma, a moralni i kulturni kozmopolitizam se mogu svrstati pod kulturni kozmopolitizam koji je u srži ovog istraživanja.

Slično je i s konceptualizacijom koju su u knjizi „Conceiving cosmopolitanism: theory, context and practice” ponudili Vertovec i Cohen (2002, prema Pichler, 2009), koja je jedna od najprihvaćenijih u literaturi. Autori kozmopolitizam definiraju kroz pet aspekata, kao sociokulturno stanje, filozofiju, višeznačni politički projekt, stav i kompetenciju. Vertovec i Cohen (2002, prema Pichler, 2009) kao prvi aspekt navode kozmopolitizam kao socio-kulturno stanje koje je stvoreno uslijed globalizacijskih procesa u drugoj polovici 20. stoljeća. Autori kozmopolitizam tumače kao filozofiju – uvjerenje individue prema kojoj je ona integralni dio svijeta. Kao politički projekt, kozmopolitizam podrazumijeva prakse međunarodne suradnje, djelovanja supranacionalnih izvršnih tijela i međunarodnih udruženja (Vertovec i Cohen, 2002, prema Pichler, 2009). Kroz četvrti aspekt, autori su istaknuli stavove koje individue izražavaju pri suočavanju s globalnim problemima i različitim kulturama. Kao posljednji vid kozmopolitizma istaknut je set individualnih kompetencija koje osobi omogućavaju razumijevanje i djelovanje unutar različitih kultura.

U konceptualizaciji kakvu su ponudili Vertovec i Cohen (2002, prema Pichler, 2009) ponovno je lako iščitati dvije dimenzije kozmopolitizma koje definira Hannerz (2006). Tako aspekt socio-kulturnog stanja i aspekt političkog projekta potpadaju pod političku dimenziju kozmopolitizma dok aspekti individualne filozofije, seta stavova i seta kompetencija spadaju u kulturnu dimenziju kozmopolitizma koji proizlaze iz individue. Podjela kozmopolitizma Vertoveca i Cohen (2002, prema Pichler, 2009) prihvaćena je u literaturi jer stavlja naglasak na različite aspekte koncepta i time omogućava dublje razumijevanje kozmopolitizma. Ipak, iz takve konceptualizacije proizlaze dva problema. Prihvaćajući idealtipsku klasifikaciju socioloških teorija kakvu su ponudile Heidtman, Wysienska i Szmacka (2000, prema Katunarić i Šarić, 2020) konceptualizacija Vertoveca i Cohen (2002, prema Pichler, 2009) može se svrstati u veliku teoriju. Veliku teoriju odlikuje apstraktnost, univerzalnost, općenitost i

neopovrgljivost, odnosno nemogućnost empirijskog testiranja (Katunarić i Šarić, 2020). U konceptualizaciji kozmopolitizma Vertoveca i Cohen (2002, prema Pichler, 2009) uočljive su odlike apstraktnosti, univerzalnosti i općenitosti. Ponuđenom konceptualizacijom autori pojednostavljaju složenost kozmopolitizma i pokušavaju ga objasniti i obuhvatiti kroz nedovoljno definirane aspekte. Međutim, najveći problem iznesene konceptualizacije je nemogućnost njene primjene na empirijska istraživanja. Iako sadržajno, takvo definiranje koncepta i dalje ne obuhvaća sve aspekte kozmopolitizma, a definirane kategorije teško je empirijski odvajati jer najčešće dolazi njihovog interferiranja (Pichler, 2009).

Drugi problem odnosi se na ograničenja ukorijenjenog metodološkog nacionalizma u društvenim znanostima. Wimmer i Glick Schiller (2003) metodološki nacionalizam objašnjavaju kao način razmatranja kategorije nacije-države kao prirodne unutar društvenih znanosti. Prema toj ustaljenoj praksi znanstvenici nacije-države razmatraju kao naturalizirane skupove na osnovi kojih se izgrađuju teorije i provode istraživanja, odnosno nacije se izjednačavaju s cjelokupnim društvom (Wimmer i Glick Schiller, 2003). Postoje različiti načini dokidanja takvog načina istraživanja u sociologiji. Razmatranjem konceptualizacije Vertoveca i Cohen (2002, prema Pichler, 2009) autorica Spasić (2011) predlaže dodavanje još dvaju aspekata, subjektivnog i objektivnog kozmopolitizma. Uzimanjem u obzir i ta dva aspekta autorica sugerira unošenje kritičke i refleksivne dimenzije u ponuđenu konceptualizaciju. Ipak, takav pristup je teško integrirati u empirijska, a pogotovo kvantitativna istraživanja.

Dok se jedan dio autora usmjerio kreiranju sveobuhvatnih konceptualizacija kozmopolitizma, drugi dio okrenuo se uočavanju i definiranju različitih tipova kozmopolitizma. Većina njih, koji se definiraju u literaturi, se bave identitetskim karakteristikama individua koji stoga potpadaju pod dimenziju kulturnog kozmopolitizma koju definira Hannerz (2006). Calhoun (2003) tako ističe četiri tipa, radikalni, demokratski, "nečisti" i urbani kozmopolitizam. Radikalni kozmopolitizam autor dovodi u vezu s naukom stoicizma, a koja bi danas sugerirala postavljanje obaveza prema čovječanstvu ispred obaveza prema bilo kojoj drugoj kategoriji kojoj individua pripada. Demokratski kozmopolitizam, kakvog definira Calhoun (2003), spada u dimenziju političkog kozmopolitizma (Hannerz, 2006) jer se radi o tipu uređenja u kojem svaki pojedinac posjeduje jednaka prava. "Nečisti" kozmopolitizam autor objašnjava kao hibridni fenomen koji nije jedinstven ili univerzalan, a koji je rezultat utjecaja različitih kultura. Kao posljednji tip, Calhoun (2003) ističe urbani kozmopolitizam koji se zasniva na ideji kako stanovnici urbanih, metropolitiskih sredina razvijaju poseban osjećaj identifikacije s gradom, a ne, tradicionalno, državom u kojoj žive.

Cicchelli (2014) pruža drugačiju tipizaciju kozmopolitizma na osnovi odnosa prema kulturnom Drugom. Autor tako ističe estetski kozmopolitizam kao način iskušavanja Drugog, odnosno kao želju za konzumiranjem stranih jela, glazbe, filmova, običaja, mode i sličnog. Kao način razumijevanja Drugog autor definira kulturni kozmopolitizam, kojeg valja razmatrati odvojeno od dimenzije kulturnog kozmopolitizma autora Hannerza (2006), a koji se očituje u želji za učenjem o različitim kulturama. Etički kozmopolitizam Cicchelli (2014) definira kao brigu za Drugog kroz osjećaj individualne odgovornosti spram globalnih problema. Kao posljednji tip kozmopolitizma, koji spada u dimenziju političkog kozmopolitizma (Hannerz, 2006), autor navodi politički kozmopolitizam kojeg definira kao set političkih odredbi koje se bave načinom reagiranja na različitosti unutar i između nacija- država.

Uz navedene, složenije tipizacije koncepta, pojedini autori kroz teorijska razmatranja uočavaju i definiraju samo jedan, određeni tip kozmopolitizma. Tako Appiah (1996, prema Hannerz, 2006) definira kozmopolitski patriotizam ili ukorijenjeni kozmopolitizam. Tim tipom kozmopolitizma autor objašnjava set praksi ili svjetonazor prema kojem individue osjećaju snažnu vezanost za svoj dom, određenu lokaciju ili područje, ali isto tako uživaju i cijene različite kulture. Beck (2004, prema Olofsson i Öhman, 2007) definira banalni kozmopolitizam kojim sugerira radikalnu transformaciju svakodnevnog života, a time i svijesti pojedinca, na osnovi uzoraka potrošnje, komunikacijskih tehnologija, internacionalnih putovanja, globalnih kriza i sličnog. Szeryszynski i Urry (2002, prema Roudometof, 2005) navode i „tanki“ ili „hladni“ kozmopolitizam kojim opisuju blaga očitovanja tog koncepta kod individua.

Ono što je uočljivo u definicijama najrazličitijih tipova kozmopolitizma je kompleksnost i multidimenzionalnost koncepta. Međutim, upitno je koliko definiranje različitih tipologija doprinosi dubljem razumijevanju koncepta, pogotovo kada njihovo definiranje proizlazi isključivo iz teorijskih razmatranja. Beck i Sznaider (2010) navode kako je u društvu nemoguće uočavati idealtipske oblike kozmopolitizma već je konceptu potrebno pristupiti na način koji dopušta uočavanje njegovih varijacija. Kao što ističu Kendall et al. (2009), konačno definiranje kozmopolitizma nije moguće jer se traganje za univerzalnom, jednoznačnom i nepromjenjivom definicijom koncepta kosi s glavnim načelima kozmopolitizma. Nestalnost koncepta, koji je u neraskidivoj vezi s društvom i procesima koji se u društvu događaju, uočljiva je i u sadašnjem trenutku COVID-19 pandemije koja je u kratkom vremenu izmijenila percepciju svijeta (Farrell i Newman, 2020). O pravim razmjerima i posljedicama koje pandemija ima i koje će imati na društvo, globalizacijske procese, kozmopolitizam i druge društvene fenomene se tek diskutira. Međutim, ono što se može očekivati na osnovi longitudinalnih istraživanja Ingleharta i Welzela (2007) je jačanje

materijalističkih vrijednosti u trenucima krize u društvu. Prema hipotezi oskudice društva koja prolaze kroz određenu krizu (ekonomska kriza, rat, glad i slično) imaju tendenciju izražavanja tradicionalnih vrijednosti i vrijednosti opstanka (Inglehart i Welzel, 2007). Taj fenomen odvija se prema logici Maslowljeve hijerarhije potreba koja nalaže zadovoljenje nižih ili materijalnih potreba kako bi se čovjek usmjerio na više potrebe, odnosno na sekularno-racionalne i ekspresivne vrijednosti postmaterijalističkog društva (Inglehart i Welzel, 2007). Potencijalno jačanje materijalističkih vrijednosti u društvu, uslijed krize koju je prouzrokovala pandemija, konkretno sugerira potkopavanje kozmopolitskog svjetonazora.

Prije definiranja okvira za empirijsko istraživanje potrebno je još razjasniti izvorište suvremenog kozmopolitizma. Iz povijesnog pregleda korištenja termina i razvoja ideje o kozmopolitizmu jasno je kako se ne radi o fenomenu koji je produkt suvremenog društva. Međutim, važno je prepoznati uz koje se procese kozmopolitizma vezuje u suvremenom društvu. U literaturi se s kozmopolitizmom najčešće u korelaciju dovode globalizacijski procesi. Takvu vezu definiraju Beck i Sznaider (2010) koji naglašavaju kako se kod kozmopolitizma i globalizacije ne radi o istoznačnicama. Autori globalizaciju objašnjavaju kao procese koji se događaju “izvana” ili “negdje vani”, a kozmopolitizam definiraju kao “globalizaciju iznutra”, odnosno kao proces koji je usko povezan s globalizacijom „izvana“ i odvija se unutar društva. Dovodeći ta dva koncepta u odnos Beck (2000, prema Roudometof, 2005) transnacionalne prakse, kao što su dvojna državljanstva, međunarodna mobilnost, transnacionalne obitelji i slično, vidi kao indikatore kozmopolitizma.

Iz veze globalizacije i kozmopolitizma kakvu su uspostavili Beck i Sznaider (2010) proizlazi nekoliko pitanja, primjerice: ako se prihvati premisa kako je gotovo cijeli svijet zahvaćen u globalizacijske procese – zašto sveukupna svjetska populacija ne izražava kozmopolitske stavove i prakse? Umreženost suvremenog društva, značajka globalizacije, dovela je do novih mogućnosti razvoja kozmopolitizma; međutim ta dva koncepta ne uvjetuju jedan drugog. To je vidljivo u samoj povijesti nastanka ideja kozmopolitizma, koja potječe još od antičkih vremena (Beroš, 2016), i globalizacije, koja je začeta iz merkantilističkih praksi 16. stoljeća (Guttal, 2007). Isto tako, globalizacija se ne odnosi isključivo na makro-procese već ona podrazumijeva i mikro-procese ili glokalizaciju koja utječe na svakodnevni život ljudi diljem svijeta (Roudometof, 2005). Osim toga, važno je istaknuti kako se globalizacija najčešće shvaća kao ujednačeni proces koji se odvija jednakim intenzitetom i na jednak način na svim mjestima na svijetu. Castells (1999) tako u diskurs uvodi pojam segmentirane globalizacije kojim objašnjava kako nisu svi ljudi i sva mjesta na svijetu zahvaćeni u jednake

globalizacijske procese. Mnogi ljudi i mjesta na svijetu isključeni su iz globalizacije bilo kao proizvođači ili potrošači, bilo kroz medije, znanost, kulturu i dr. (Castells, 1999).

Za razliku od Becka i Sznaidera (2010), Roudometof (2005) definira vezu između kozmopolitizma i transnacionalizma. Koncept transnacionalizma Roudometof (2005) definira kao društveno stanje koje nastaje u stadiju interne globalizacije i na njega ne utječu emocije i stavovi individua. Nadalje, autor objašnjava kako interna globalizacija pruža preduvjete za konstrukciju transnacionalnih socijalnih prostora. Takvi prostori ljudske komunikacije definirani su na osnovi formalnih i neformalnih transnacionalnih praksi za koje nisu nužne internacionalne migracije (Roudometof, 2005). Roudometof (2005) naglašava kako život u transnacionaliziranom svijetu može potaknuti individue na razvijanje otvorenog stava, odnosno kozmopolitizma, ili zatvorenog stava prema različitostima.

4.1. Empirijska istraživanja kozmopolitizma

U dostupnoj literaturi na temu kozmopolitizma uočljiva je diskrepancija u broju radova koji se bave teorijskim razmatranjem koncepta i empirijskih istraživanja kozmopolitizma. Taj je nesrazmjer rezultat nemogućnosti stvaranja jasne konceptualizacije, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju, koja bi poslužila kao okvir za empirijsko istraživanje koncepta. Iako malobrojna, u literaturi postoje empirijska istraživanja na tu temu kojima je glavni cilj prepoznavanje najrazličitijih očitovanja kozmopolitizma među populacijom. Ta istraživanja dovode i do razumijevanja mehanizama i faktora koji utječu na razvoj kozmopolitske svijesti i potiču djelovanje po kozmopolitskim načelima.

Za empirijsko istraživanje jedan dio znanstvenika služio se dostupnim sekundarnim podacima. Takva su istraživanja Pichlera (2011) i Schuetha i O'Loughlina (2008) koja se služe podacima World Value Surveyja, istraživanje Pichlera (2009) koje se služi podacima European Values Studyja i istraživanje A. Olofsson i S. Öhman (2007) koje je provedeno na podacima *International Social Survey Programmea*. Istraživanjem sa podacima WVS-a Pichler (2011) je obuhvatio različite države s ciljem usporedbe indikatora kozmopolitizma s političkim, ekonomskim i kulturnim stanjem u određenoj državi. Kroz dostupne podatke autor je definirao tri aspekta kroz koja se kozmopolitizam očituje: identifikaciju, etičnost i političnost. Autor je došao do zaključka kako ne postoji povezanosti između ta tri aspekta, odnosno oni se međusobno ne uvjetuju. Snažniju kozmopolitsku identifikaciju pokazali su ispitanici iz slabije razvijenih zemalja, etičnost i spremnost za prihvaćanje različitih kultura oni iz ekonomski razvijenijih i demokratičnijih društava dok su afinitete prema kozmopolitskoj politici pokazali oni iz zemalja koje su članice međunarodnih organizacija (Pichler, 2011).

Schueth i O'Loughlin (2008) također su koristili podatke WVS-a, ali s drugačijim polazištem koji je u fokusu imao geografski kontekst. Autori su posebnu pažnju pridali odvojenom razmatranju kozmopolitskog svjetonazora i osjećaja vezanosti za neki teritorij. Na taj način Schueth i O'Loughlin (2008) su došli do zaključka kako ispitanici koji izražavaju jak osjećaj povezanosti sa svijetom mogu imati snažno lokalizirano shvaćanje teritorijalne pripadnosti i izražen nacionalni identitet. Takvi nalazi mogu se dovesti u vezu s tipom ukorijenjenog kozmopolitizma kojeg definira Appiah (1996, prema Hannerz, 2006). Služeći se podacima EVS-a, Pichler (2009) se usredotočio na otkrivanje varijacija kozmopolitizma među europskim državama uzimajući u obzir razinu BDP-a, socio-političku klimu, stupanj urbanizacije i udio stranaca u državi. Na taj način autor je došao do zaključaka kako ispitanici koji žive u državama s višim BDP-om i liberalnijom socio-političkom situacijom ujedno pokazuju izraženije kozmopolitske stavove.

Istraživanje koje je u literaturi naišlo na najviše odobravanja, a koje je provedeno na sekundarnim podacima, je ono autorica Olofsson i Öhman (2007). S ciljem implementacije konceptualizacije kakvu je ponudio Roudometof (2005), autorice su razvile skalu na dostupnim podacima o nacionalnom identitetu ISSP-a. Roudometof (2005) je kroz svoje teorijsko razlaganje koncepta predložio konstrukciju jednodimenzionalne skale na čijim bi suprotnim polovima bili smješteni idealtipski lokalci i kozmopoliti, a koja bi dopuštala uočavanje različitih varijacija između ta dva tipa. Na tragu toga, autorice su nadogradile Roudometofovu (2005) zamisao i ponudile dvodimenzionalno rješenje skale koja dopušta uočavanje varijacija među polovima kozmopolita i lokalaca kroz dimenzije osjećaja teritorijalne pripadnosti i otvorenosti prema drugim kulturama.

Navedena istraživanja, te neka druga, koja su izvedena na sekundarnim podacima dolaze do iznimno bitnih zaključaka i pomaka u razumijevanju kozmopolitizma. Ipak, ona ne doprinose razvijanju koherentnog instrumenta za mjerenje kozmopolitizma već se služe dostupnim varijablama koje mogu ukazivati na kozmopolitske stavove, ali koje su oblikovane za mjerenje drugih koncepata. Takvo je istraživanje Olofsson i Öhman (2007) koje su se služile podacima koji su prikupljeni na skali mjerenja nacionalnog identiteta. Autorice su, kroz istraživanje, negativne stavove spram nacionalizma tumačile kao očitovanja kozmopolitizma. Takvo tumačenje i shvaćanje kozmopolitizma je manjkavo jer je u literaturi već prihvaćena spoznaja kako kozmopolitski stavovi i/ili prakse ne isključuju osjećaje pripadnosti određenoj državi kao ni razvijeni nacionalni identitet. Posebno su problematična istraživanja kao što je ono Schuetha i O'Loughlina (2008) koji definiraju kozmopolite na osnovi pitanja na kojem ispitanici izražavaju stupanj osjećaja povezanost sa svijetom. Iako istraživanje ovih autora

pruža vrijedne nalaze, njihov način definiranja kozmopolita u populaciji ne prati spoznaju o kompleksnosti koncepta kozmopolitizma.

Drugi dio istraživača, onih koji su provodili empirijska istraživanja na temu kozmopolitizma, usredotočio se na razvijanje instrumenta za mjerenje tog koncepta. Dobar dio istraživanja kojima se pokušava definirati validna skala kozmopolitizma usmjerena je otkrivanju uzoraka potrošnje i definiranju profila potrošača. Jedno od takvih istraživanja proveli su Altıntaş et al. (2013) s ciljem validacije skale konzumerističkog kozmopolitizma. Saran i Kalliny (2012) provele su istraživanje sa sličnim ciljem utvrđivanja utjecaja kozmopolitskih stavova na prihvaćanje ili odbijanje određenih proizvoda. Za razliku od skale Altıntaşa et al. (2013) koja je usmjerena isključivo konceptu konzumerističkog kozmopolitizma, skala kozmopolitizma Saran i Kalliny (2012) može se primjenjivati u različitim društvenim znanostima, ne samo u ekonomiji. Autorice su kroz spoznaje koje su prikupile putem intervjua oblikovale čestice za anketno istraživanje. Nakon prikupljanja podataka putem ankete autorice su provođenjem eksploratorne i konfirmatorne faktorske analize definirale validnu, pouzdanu i jednodimenzionalnu skalu kozmopolitizma.

U svom istraživanju, Llopis-Goig (2013) koncept kozmopolitizma dovodi u vezu s posebnim tipom potrošnje, političkim konzumerizmom. Autor takav tip potrošnje opisuje kao način odabira proizvoda uzimajući u obzir društvene, političke i etičke implikacije tog proizvoda. Autor objašnjava da na taj način potrošači postaju politički akteri. Llopis-Goig (2013) je za mjerenje kozmopolitizma ponudio skalu koja usporedno mjeri kozmopolitske stavove i ponašanje. Provedbom faktorske analize na prikupljenim podacima autor je ekstrahirao simbolički, eksperimentalni i moralni kozmopolitizam. Različite tipove kozmopolitizma autor je potom uspoređivao s uzorcima političkog konzumerizma. Ponuđenom skalom, Llopis-Goig (2013) je združio stavove i prakse koji ukazuju na kozmopolitizam i faktorskom analizom pokazao njegova različita očitovanja u društvu. Ipak, autorova operacionalizacija ne omogućuje uočavanje jačine kozmopolitskih stavova među individuama isto kao što ne omogućuje uočavanje individua koje ne izražavaju takve stavove i prakse.

Nadalje, autori Woodward, Skrbis i Bean (2008) u svom istraživanju koncept kozmopolitizma dovode u vezu s globalizacijom. Autori su konstruirali skalu kozmopolitizma s namjerom promatranja indikatora kozmopolitizma i nacionalizma, te skalu koja je mjerila stavove ispitanika o različitim aspektima globalizacije. Usporedbom tih dviju skala Woodward et al. (2008) definirali su tri tipa kozmopolitske dispozicije, odnosno kozmopolite koji imaju pozitivne stavove prema globalizaciji zbog proširenih mogućnosti izbora i potrošnje,

kozmpolite koji imaju pozitivne stavove spram globalizacije zbog mogućnosti multikulturalnosti te kozmpolite koji imaju pozitivne stavove prema globalizaciji zbog novih ekonomskih mogućnosti.

Križanec i Čorkalo Biruški (2009) također su dale svoj doprinos razvijanju skale kozmpolitizma. U istraživanju su autorice definirale skalu u kojoj su suprotstavile nacionalizam i kozmpolitizam kao dva suprotna pola. Glavni cilj njihovog istraživanja bio je utvrditi mogućnosti predviđanja nacionalističkih i kozmpolitskih stavova na temelju socio-demografskih pokazatelja, ideološke identifikacije i religioznosti. Socio-demografske karakteristike su bitan aspekt i svih ranije navedenih istraživanja gdje ih autori tretiraju kao bitan prediktor za definiranje kozmpolitizma kod individua. Woodward et al. (2008) socio-demografske karakteristike, koje utječu na izražavanje kozmpolitskih stavova i praksi, nazivaju "kozmpolitskom dispozicijom". Takvu dispoziciju autori povezuju s Bourdieuovim konceptom habitusa, odnosno sustavom vrijednosti i praksi svakog pojedinca, a koji je oblikovan povijesno i kroz socijalizaciju.

Navedena empirijska istraživanja samo su neka od onih koja pokušavaju stvoriti jasniji dojam o kozmpolitizmu. Svaka predložena skala i metoda ima svoje prednosti i mane, ali kroz revizije koje su proveli Reifer i Diamantopoulos (2009, prema Saran i Kalliny, 2012) unutar društvenih znanosti još nije razvijen pouzdan i valjan instrument za mjerenje kozmpolitizma. Uzimajući u obzir dugo postojanje i multidimenzionalnost koncepta kozmpolitizma te činjenicu kako je on u suvremenom stadiju u fazi promjene jasno je kako definiranje teorijskog i empirijskog okvira za njegovo razmatranje nije jednostavno. Stoga je, kako bi se upotpunila saznanja očitovanjima kozmpolitizma u društvu, potrebno uzeti u obzir sve relevantne rasprave i istraživanja na temu kozmpolitizma.

5. Istraživačka pitanja

Na osnovi teorijskih rasprava te s obzirom na prirodu istraživanja cilj je bio putem prikupljenih podataka ponuditi odgovore na dva istraživačka pitanja:

1. Kako definirati i diferencirati kozmpolite unutar određene populacije?
2. Što dovodi do formiranja kozmpolitskih stavova?

Odgovori na prvo istraživačko pitanje proizišao je iz analiza koje su primijenjene na podatke prikupljene na skali kozmpolitizma. Na osnovi skale kozmpolitizma, koja je korištena u anketnom istraživanju, omogućeno je definiranje individua koje izražavaju kozmpolitske stavove te individua koje ih ne izražavaju. Kako bi se dobio odgovor na drugo istraživačko pitanje korišteni su podaci koji su dobiveni analizom podataka na skali

kozmpolitizma. Ti podaci su potom testirani s različitim prediktorima. Na taj način dobiven je uvid koji faktori najviše utječu na prisutnost kozmpolitizma kod individua.

6. Metodologija

Kako bi se ponudili odgovori na postavljena istraživačka pitanja provedeno je kvantitativno istraživanje na populaciji studenata Sveučilišta u Zadru. Kao glavne smjernice za provedbu istraživanja na temu kozmpolitizma uzete su u obzir teorijske i empirijske spoznaje drugih autora koje su navedene ranije u tekstu. Podaci potrebni za istraživanje prikupljeni su u razdoblju od 7. listopada 2020. godine do 15. listopada 2020. godine putem online ankete. Takav način prikupljanja podataka ima svoje mane, međutim on se ponudio kao najpovoljniji s obzirom na epidemiološku situaciju u navedenom vremenskom periodu. Anketa je bila postavljena u Facebook grupu “Sveučilište u Zadru (studenti)” koja okuplja ciljanu populaciju studenata Sveučilišta u Zadru. Studenti svih godina, koji su članovi grupe, bili su pozvani da dobrovoljno pristupe anketi.

6.1. Instrument

Anketa je oblikovana i bila dostupna unutar online aplikacije LimeSurvey. Anketni upitnik, koji je dostupan u prilogu 1, sastojao se od četiri cjeline od kojih je jedna bila usmjerena ispitivanju kozmpolitskih stavova, vrijednosti i praksi, odnosno daljnjem razvoju instrumenta za mjerenje koncepta. Ostale tri cjeline oblikovane su za mjerenje različitih individualnih karakteristika za koje se kroz ranija teorijska i empirijska istraživanja utvrdilo da pokazuju značajan utjecaj na izražavanje kozmpolitizma. Za svako pitanje odabrana je opcija obaveznog odgovora, tako da ispitanici nisu mogli ostavljati neispunjena pitanja. U samom uvodnom dijelu ankete ispitanicima je objašnjena svrha istraživanja. Također, ispitanicima je zagarantirana anonimnost te korištenje prikupljenih podataka isključivo u svrhu pisanja diplomskog rada.

Prvi dio ankete bio je usmjeren ispitivanju transnacionalnih iskustava ispitanika. Većina autora koja se bavila razmatranjem kozmpolitizma istaknula je povezanost koncepta i iskustva kontakta s drugim kulturama. Calhoun (2003) kozmpolitizam naziva svjetonazorom individua koje često putuju. Ipak, uvrštavanje cjeline koja ispituje transnacionalna iskustva ispitanika najviše je potaknuto teorijskim razmatranjima Roudometofa (2005) koji koncept kozmpolitizma dovodi u vezu s konceptom transnacionalizma. Prva dva pitanja unutar te cjeline bavila su se znanjem jezika. Ta dva pitanja uvrštena su u analizu zbog nalaza Fussa, García Albacete i Rodríguez Monter (2004) prema kojima poznavanje stranih jezika igra važnu ulogu u povezivanju s različitim kulturama. Također, uvršteno je pitanje o članstvu u nekoj

međunarodnoj udruzi koje bi moglo sugerirati uključenost individue u neku transnacionalnu društvenu mrežu. Daljnja pitanja u cjelini o transnacionalnim iskustvima bila su usmjerena ispitivanju iskustva putovanja izvan granica Hrvatske. Ispitanicima je bilo postavljeno pitanje koliko su zemalja posjetili od svoje 15. godine. Ovisno o broju zemalja koji su ispitanici naveli unutar LimeSurveya generirao bi se upravo toliki broj pitanja, odnosno zasebna pitanja za svaku posjećenu zemlju. Tako su ispitanici za svaku posjećenu zemlju morali navesti ime te zemlje, broj dana koji su proveli u toj zemlji, glavni razlog boravka u toj zemlji i sporedne razloge boravka u navedenoj zemlji.

Druga cjelina unutar upitnika bavila se ispitivanjem kozmopolitskih stavova, vrijednosti i praksi. Za ispitivanje kozmopolitizma korištene su dvije skale, tako da je ta cjelina podijeljena u dva dijela prije kojih je ispitanicima pružen kratki uvodni dio u kojem je u najkraćim crtama objašnjen koncept kozmopolitizma. Kratki uvodni tekstovi umetnuti su kako bi se ispitanike ohrabrilo da izražavaju svoja stajališta, ali i da bi im se dao mentalni predah od ispunjavanja ankete. Na obje skale ispitanici su svoja stajališta mogli iznijeti na stupnjevanoj ljestvici od “1 – u potpunosti se ne slažem” do “5 – u potpunosti se slažem”. Prva skala, koja se sastoji od šest čestica, preuzeta je iz istraživanja Woodwarda et al. (2008). Skala ispituje stavove o multikulturalizmu, doseljenicima i vlastitoj kulturi te osjećaj teritorijalne pripadnosti. Druga skala preuzeta je iz istraživanja Saran i Kalliny (2012) i već je navedeno da je to instrument za opće mjerenje kozmopolitskih stavova, vrijednosti i praksi. Autorice su kroz svoje istraživanje utvrdile dobra metrička svojstva konstruiranog instrumenta. Skala se sastoji od četrnaest čestica koje ispituju stavove, vrijednosti i ponašanje koje individue iskazuju prema drugim kulturama.

Sljedeća cjelina u anketi bila je usmjerena ispitivanju političkih stajališta ispitanika. Llopis-Goig (2013) je autor koji se u svom istraživanju najviše bavio povezanošću političke orijentacije i participacije s iskazivanjem kozmopolitskih stavova. Ispitanicima su unutar te cjeline postavljena tri pitanja. Prvim pitanjem cilj je bio odrediti političku orijentaciju ispitanika s ponuđenim opcijama između krajnjeg lijevog i krajnje desnog usmjerenja. Također, ponuđena je i opcija “ne mogu procijeniti”. Drugo pitanje ispitivalo je učestalost korištenja određenih oblika političkog djelovanja na stupnjevanoj ljestvici od “1 – nikada” do “5 – često”. Posljednje, ispitanici su na ljestvici od “1 – u potpunosti se ne slažem” do “5 – u potpunosti se slažem” trebali procijeniti koja ljudska prava treba uvijek štiti.

Namjera posljednje cjeline pitanja unutar upitnika bila je ispitati socio-demografske karakteristike ispitanika. Navedene karakteristike su u fokusu svih empirijskih istraživanja na

temu kozmopolitizma, a Križanec i Čorkalo Biruški (2009) su se na njih najviše fokusirale kao prediktore kozmopolitizma ili nacionalizma. Autorice su kao moguće prediktore u svoje istraživanje uključile varijable spola, dobi, nacionalnosti, obrazovanja oca, veličine mjesta odrastanja, samoprocjene materijalnih prilika obitelji i važnosti religije. Slična pitanja, kao što su dob, spol, nacionalnost i drugo, postavljena su ispitanicima kroz ovu anketu. Kod pitanja određenja spola, osim ženskog i muškog, ispitanici su imali ponuđenu opciju “ostalo” u koju su mogli upisivati druge spolne varijacije kao što je interspolnost. Kod pitanja o veličini mjesta odrastanja ispitanicima su ponuđeni odgovori od 2.000 stanovnika do više od 100.000 stanovnika koji upućuje na podrijetlo iz neka od četiri najveća hrvatska grada. Pošto se istraživanje provodilo na populaciji studenata uvršteno je i pitanje o znanstvenom polju studija. Nadalje, ispitanicima je postavljeno pitanje o odnosu prema religiji s ponuđenim odgovorima koji su zahvaćali spektar od ortodoksnih vjernika do protivnika vjere. U cjelinu je uvršteno i pitanje kojim je namjera bila doznati jesu li ispitanici pripadnici etničke ili/i religijske manjine u Hrvatskoj. Kao posljednja u upitniku, postavljena su pitanja o samoprocjeni materijalnih prilika obitelji i stupnju obrazovanja majke i oca.

6.2. Uzorak

Uzimajući u obzir prirodu provedbe online ankete, unutar ovog istraživanja prikupljeni su podaci na neprobabilističkome prigodnom uzorku studenata Sveučilišta u Zadru. Kod neprobabilističkih načina uzorkovanja nije moguće utvrditi da li svaka osoba iz ciljane populacije ima jednaku šansu pristupiti istraživanju (Milas, 2005). Taj problem prisutan je u ovom istraživanju gdje nije moguće tvrditi da su svi studenti Sveučilišta u Zadru članovi Facebook grupe u kojoj je anketa bila postavljena. Također, nije moguće utvrditi koliki je broj studenata aktivan u grupi, odnosno koliki je broj studenata uopće vidio objavu s anketom. Prigodni uzorak je jedan tip neprobabilističkog uzorka koji je iz nekog razloga najdostupniji za istraživanje (Milas, 2005). U slučaju ovog istraživanja najpristupačniju grupu za prikupljanje podataka činili su studenti okupljeni u već navedenoj Facebook grupi “Sveučilište u Zadru (studenti)”. Priloženi način uzorkovanja ima svoje mane, prvenstveno u nemogućnosti generalizacije na cjelokupnu populaciju, međutim on se ponudio kao najpovoljniji s obzirom na epidemiološku situaciju u periodu provođenja istraživanja.

Anketi je u periodu od 7. listopada do 15. listopada 2020. godine pristupilo ukupno 435 ispitanika od kojih je ukupno 202 upitnik ispunilo do kraja. Isključivo upitnici koji su u potpunosti ispunjeni su uključeni u daljnje analize. Uzorak čini 85,1% studentica i 14,4% studenata dok se jedna osoba po pitanju spola izjasnila kao nebinarna. Ispitanici su u dobi

između 18 i 38 godina ($M=22,62$, $SD=3,362$). Iako Sveučilište u Zadru nema objavljenih podataka o strukturi studentske populacije u Zadru, prezastupljenost studentica u uzorku može se objasniti uvidom u podatke koji pokazuju područja studija ispitanika. Najveći broj ispitanika studira društvene i humanističke znanosti, to jest njih 86,6%, neko interdisciplinarno polje znanosti studira 5% ispitanika, tehničke znanosti studira 3% uzorka, biomedicinu i zdravstvo studira 2,5% ispitanika dok je najmanje zastupljeno onih koji studiraju biotehničke i prirodne znanosti. Prema podacima Nacionalnog izvješća EUROSTUDENT studentice tradicionalno dominiraju u područjima društvenih i humanističkih znanosti, ali i u područjima kao što je medicinska i socijalna skrb (Rimac, Bovan i Ogresta, 2019). Uzimajući u obzir kako su upravo to najzastupljenija polja studija u uzorku jasnija je i dominacija žena u uzorku.

S obzirom na veličinu mjesta u kojem su odrastali, 28,2 posto ispitanika živjelo je u mjestima do 2000 stanovnika, 24,3% u mjestima do 10.000 stanovnika, 36,6% ispitanika živjelo je u naseljima do 100.000 stanovnika a 10,9% je odrastalo u neka od četiri veća grada u Hrvatskoj s više od 100.000 stanovnika. Po pitanju vjerske ili/i etničke pripadnosti 13 ispitanika, odnosno njih 6,4%, se izjasnilo kako pripadaju manjinskoj skupini u Hrvatskoj. Za materijalne prilike svoje obitelji najveći broj ispitanika ili 62,9% procjenjuje ih kao u većine drugih, 7,4% procjenjuje ih lošijima od prosjeka, a 29,7% ispitanika materijalne prilike obitelji procjenjuje kao bolje od prosječnih.

Na pitanje kojim su se jezicima koristili prije osnovnoškolskog obrazovanja svi ispitanici naveli su hrvatski kao materinji jezik, a najviši zabilježeni rezultat je poznavanje četiri jezika prije polaska u školu ($M=1,13$, $SD=0,427$). Zabilježeni odgovori na pitanje koliko jezika ispitanici poznaju u tolikoj mjeri da njima mogu neometano komunicirati variraju između 0 i 5, s tim da u uzorku ispitanici prosječno poznaju 1,77 jezika ($SD=0,427$). Jedan ispitanik je naveo da ne poznaje niti jedan strani jezik dok ih je dvoje navelo kako poznaje 5 stranih jezika. Većina studenata zahvaćena istraživanjem ili 80% poznaje jedan do dva strana jezika.

Odgovori na pitanja koje su zemlje posjetili od svoje 15. godine kodirani su od 1 do 4 gdje 1 označava zemlje s kojima Hrvatska graniči, odnosno Italiju, Sloveniju, Mađarsku, Srbiju i BiH. Brojem 2 kodirane su sve zemlje članice Europske unije, uključujući Ujedinjeno Kraljevstvo koje je nedavno napustilo zajednicu. Brojem 3 kodirane su ostale europske zemlje, odnosno one koje ne graniče s Hrvatskom te nisu članice EU. Brojem 4 kodirane su udaljenije destinacije koje se nalaze na drugim kontinentima. Tako je utvrđeno da su ispitanici najviše putovali unutar EU, točnije zabilježeno je 492 putovanja unutar EU što čini 52,3% svih

zabilježenih putovanja. Prema граниčnim zemljama zabilježeno je 364 putovanja, odnosno 38,7% svih putovanja. Nadalje, zabilježeno je 48 putovanja u ostale europske zemlje što čini 5,1% svih putovanja. Prema podacima utvrđeno je da su ispitanici najmanje putovali u udaljenije destinacije, zabilježeno je 36 putovanja što ukupno čini 3,8%. Kao tri najčešća razloga za odlazak u inozemstvo ispitanici su naveli odmor u ukupno 433 slučaja (46,9%), terensku nastavu u 213 slučajeva (23,1%) i posjet obitelji u 94 slučaja (10,2%). Također, utvrđeno je da studenti u uzorku najrjeđe putuju iz zdravstvenih razloga, zbog volontiranja ili stručne prakse te zbog tečaja stranog jezika ili ljetne škole.

6.3. Metode

Pri obradi podataka korišten je softverski paket SPSS. Za analizu prikupljenih podataka korišteni su bivarijatni (korelacijska analiza i ANOVA) i multivarijatni statistički postupci (faktorska analiza i višestruka regresijska analiza). Nakon “uređivanja” podataka, odnosno provedbe potrebnih kodiranja i rekodiranja te provjere deskriptivnih pokazatelja i normalnosti distribucija provedena je eksploratorna faktorska analiza. Primarno, faktorska analiza služi definiranju latentne strukture među varijablama u određenoj analizi (Hair et al., 2005). Na taj način faktorska analiza pojednostavljuje složene strukture podataka uz minimalan gubitak informacija i omogućava bolje razumijevanje odnosa među varijablama (Hair et al., 2005). Eksploratorna faktorska analiza, za razliku od konfirmatorne faktorske analize, prikladna je za istraživanja koja su usmjerena konstruiranju mjernih skala i istraživanja u kojima ne postoji dovoljno teorijske osnove za apriorno definiranje određenog broja faktora (Hayton, Allen i Scarpello, 2004). Kako bi se postigla jednostavnija struktura faktora i olakšala interpretacija koriste se faktorske rotacije (Hair et al., 2005). U ovom istraživanju korištena je kosokutna rotacija.

Hayton et al. (2004) naglašavaju kako je jedna od metodološki najkritičnijih odluka za istraživače prilikom provedbe eksploratorne faktorske analize odluka o broju zadržanih faktora. Autori objašnjavaju kako zadržavanje prevelikog ili premalog broja faktora dovodi do pogrešne interpretacije podataka. Najčešće korištena metoda zadržavanja faktora, koja je po defaultu postavljena u SPSS-u, je K1 kriteriji prema kojem se zadržavaju faktori čije su svojstvene vrijednosti veće od 1 (Hayton et al., 2004). Hayton et al., (2004) navode kako su različita istraživanja pokazala kako K1 kriterij ima tendenciju ekstrahiranja većeg broja faktora. Uspoređujući različite metode i kriterije za zadržavanje faktora, autori kao najpouzdaniju metodu ističu paralelnu analizu.

Paralelna analiza, kao metoda zadržavanja faktora, primijenjena je u ovom istraživanju

na način koji su ponudili autori Hayton, et al. (2004). Prvo je unutar datoteke sintakse stvoren skup nasumičnih podataka koji odgovara pravom skupu podataka na kojem se želi provesti faktorska analiza u broju varijabli i broju slučajeva na način koji je prikazan u prilogu 2. Nakon stvaranja seta nasumičnih podataka na takvim podacima provedena je faktorska analiza s ciljem dobivanja svojstvene vrijednosti. Faktorska analiza provedena je 50 puta, svaki put na novom generiranom setu nasumičnih podataka. Tako je dobiveno 50 različitih setova svojstvenih vrijednosti nakon čega je za svaku svojstvenu vrijednost izračunata njena aritmetička sredina, odnosno prosječni rezultat prve svojstvene vrijednosti, prosječni rezultat druge svojstvene vrijednosti i tako dalje. Time je dobiven set prosječnih svojstvenih vrijednosti paralelnih podataka. Nakon provedbe faktorske analize na pravim podacima, njihove svojstvene vrijednosti uspoređene su s prosječnim svojstvenim vrijednostima paralelnih podataka. U daljnjoj analizi zadržani su isključivo faktori čija je svojstvena vrijednost veća od prosječne svojstvene vrijednosti paralelnih podataka.

Faktori dobiveni faktorskom analizom i koji su zadržani paralelnom analizom su u daljnjim analizama korišteni kao zavisne ili kriterijske varijable. Nakon faktorske analize provedena je višestruka regresijska analiza. Višestruka regresijska analiza je statistički postupak kojom se ispituje odnos između jedne zavisne ili kriterijske varijable i više nezavisnih ili prediktorskih varijabli (Hair et al., 2005). Cilj višestruke regresijske analize je utvrditi u kojoj se mjeri varijabilitet kriterijske varijable može objasniti njenom povezanošću sa setom prediktorskih varijabli (Hair et al., 2005). Unutar višestruke regresijske analize analizom varijance se utvrđuje statistička značajnost regresijske jednadžbe dok beta koeficijenti (β) ukazuju na doprinos svake pojedine prediktorske varijable (Hair et al., 2005).

Od bivarijatnih metoda korištene su korelacijska analiza i analiza varijance (ANOVA). Korelacijskom analizom utvrđuje se povezanost između dvije varijable na način da promjene u jednoj varijabli prate promjene u drugoj varijabli (Petz, Kolesarić i Ivanec, 2012). Pearsonov koeficijent (r) ukazuje na linearnu povezanost varijabla, odnosno prati li linearan porast jedne varijable linearan porast druge varijable kada je riječ o pozitivnoj korelaciji ili prati li linearan porast vrijednosti jedne varijable opadanje vrijednosti druge varijable kada je riječ o negativnoj korelaciji (Petz et al., 2012). P vrijednost ukazuje na statističku značajnost korelacije. Analiza varijance je postupak kojim se utvrđuju razlike između nekoliko aritmetičkih sredina dobivenih mjerenjem neke zavisne varijable ovisno o rezultatima nezavisne varijable (Petz et al., 2012). F omjer i p vrijednost ukazuju na statističku značajnost analize varijance nakon čeka je potrebno provesti post-hoc test kako bi se utvrdilo među kojim grupama postoje razlike (Petz et al., 2012). U ovom istraživanju korišten je Scheffeov test.

7. Rezultati

Faktorske analize, uz kosokutnu rotaciju, zasebno su provedene na skali koja je preuzeta od Woodwarda et al. (2008) i na skali preuzetoj od Saran i Kalliny (2012). Prva skala bila je usmjerena ispitivanju stavova o multikulturalizmu, doseljenicima i vlastitoj kulturi te osjećaja teritorijalne pripadnosti dok je druga skala mjerila kozmopolitske stavove, vrijednosti i prakse. Važno je naglasiti kako je uočena normalnost distribucije na prvoj skali, što je preduvjet za provođenje faktorske analize. Takva svojstva nisu uočena na varijablama skale kozmopolitizma gdje se na pojedinim česticama više od 90% ispitanika slaže s tvrdnjom. Ipak, i na toj skali je provedena faktorska analiza pošto i takvi podaci pokazuju konzistentne rezultate, što ne bi bio slučaj s npr. bimodalnim varijablama.

Primjenjujući uvjet svojstvene vrijednosti veće od 1, faktorskom analizom na skali stavova o kulturi i kulturnim Drugima ekstrahirane su dvije komponente. Kako je u istraživanju kao uvjet zadržavanja faktora provedena paralelna analiza, na način koji je već opisan, dobivene svojstvene vrijednosti uspoređene su s prosječnim svojstvenim vrijednostima nasumičnih podataka (tablica 1). Prvi faktor je zadovoljio uvjet paralelne analize time što je njegova svojstvena vrijednost veća o prosječne svojstvene vrijednosti paralelnih podataka te je on zadržan u daljnjoj analizi. Drugi faktor je iz istog razloga odbačen iz analize.

Tablica 1. Usporedba svojstvenih vrijednost na skali stavova o kulturi i kulturnim Drugima s prosječnim svojstvenim vrijednostima paralelnih podataka

Komponente	Svojstvena vrijednost pravih podataka	Prosječna svojstvena vrijednost paralelnih podataka
1	2.34	1.23
2	1.01	1.11
3	0.92	1.03
4	0.78	0.96
5	0.61	0.88
6	0.33	0.79

Nakon provedbe paralelne analize i odluke o zadržavanju jednog faktora ponovno je provedena faktorska analiza na pravim podacima. Uvjet za ekstrakciju komponenti promijenjen je s vrijednosti svojstvene vrijednosti na opciju ekstrakcije određenog broja faktora gdje je odabrana opcija jednog faktora. Na taj način dobiveno je jednofaktorsko

rješenje. Međutim, uvidom u zasićenja i provedbom testa pouzdanosti s opcijom uvida u doprinos pouzdanosti svake pojedine varijable odlučeno je da se iz instrumenta izbaci varijabla “Sebe istodobno smatram stanovnicom/kom svijeta i stanovnicom/kom Hrvatske.”. Ponovno je provedena faktorska analiza na preostalim pet čestica s opcijom ekstrakcije jednog faktora. Takav model, koji objašnjava 46,4% ukupne varijance, zadržan je u daljnjoj analizi, a zasićenja su prikazana u tablici 2. Provedbom testa pouzdanosti na tom modelu zabilježena je prihvatljiva Cronbachova alfa od 0,685. Zbog pozitivnih i visokih zasićenja na varijablama koje ukazuju na kulturni i nacionalni protekcionizam, odbijanje različitosti i međunarodne suradnje odlučeno je da se dobiveni faktor zove “nacionalizam”. Na faktoru se tako mogu promatrati dva pola, odnosno ispitanike koji pokazuju izražene nacionalističke stavove i ispitanike koji ih ne pokazuju.

Tablica 2. Zasićenja preostalih varijabli skale stavova o kulturi i kulturnim Drugima na faktoru “nacionalizam”

Osobe koje dolaze živjeti u Hrvatsku bi se trebale više truditi da budu poput ostalih Hrvatica/a.	.817
Za doseljenike je važnije da nauče hrvatske običaje nego da se pridržavaju svojih tradicija i običaja.	.786
Ne vjerujem ljudima koji se trude biti drugačiji od nas ostalih.	.706
Radije bi bila/o stanovnica/k Hrvatske nego bilo koje druge zemlje na svijetu.	.561
Svaka bi država trebala zasebno odlučiti kako se baviti svojim okolišem – međunarodna tijela ne smiju odlučivati umjesto država.	.468

Faktorska analiza provedena je i na skali koja je mjerila kozmopolitske stavove, vrijednosti i prakse. Odabirom opcije ekstrakcije svojstvene vrijednosti veće od 1 i kosokutne rotacije dobivena su dva faktora. Usporedba dobivenih svojstvenih vrijednosti i prosječnih svojstvenih vrijednosti paralelnih podataka dostupna je u tablici 3. Kao i u prethodnoj provedenoj paralelnoj analizi utvrđeno je da samo prvi faktor zadovoljava uvjet gdje je njegova svojstvena vrijednost veća od prosječne svojstvene vrijednosti prvog faktora dobivenog na nasumičnim podacima. Iz tog razloga odlučeno je u daljnjoj analizi zadržati jedan faktor, a drugi odbaciti.

Tablica 3. Usporedba svojstvenih vrijednosti na skali kozmopolitizma s prosječnim svojstvenim vrijednostima paralelnih podataka

Komponente	Svojstvene vrijednosti pravih podataka	Prosječna svojstvena vrijednost paralelnih podataka
1	7.10	1.47
2	1.11	1.35
3	0.83	1.26
4	0.79	1.20
5	0.76	1.13
6	0.58	1.07
7	0.50	1.01
8	0.49	0.96
9	0.46	0.90
10	0.36	0.84
11	0.29	0.80
12	0.28	0.74
13	0.24	0.68
14	0.18	0.61

Nakon odluke o zadržavanju samo jednog faktora ponovno je provedena faktorska analiza na skali kozmopolitizma. Uvjet ekstrakcije je sa svojstvene vrijednosti prebačen na fiksirani broj faktora, a u ovom slučaju odabran je jedan faktor. Dobiveno jednofaktorsko rješenje objašnjava 50,7% ukupnog varijabiliteta. Zasićenja su prikazana u tablici 4. Takvo rješenje zadržano je pri daljnjim analizama. Provedbom testa pouzdanosti utvrđena je visoka vrijednost Cronbachove alfe od 0,913 koja upućuje na visoku razinu pouzdanosti ponuđenog faktorskog rješenja. Utvrđena su visoka i pozitivna zasićenja varijabli na ekstrahiranom faktoru koji je nazvan “kozmpolitizam”. I na tom faktoru, kao u prethodnom primjeru, moguće je uočavati intenzitet kozmopolitskih stavova, vrijednosti i praksi između dva suprotna pola. Dobra metrijska svojstva koja su uočljiva na podacima dobivenima ovim istraživanjem utvrdile su i autorice Saran i Kalliny (2012).

Tablica 4. Zasićenja varijabli skale kozmopolitizma na faktoru “kozmpolitizam”

Dobro je upijati što više različitih kulturnih iskustava.	.827
Povezivanje s osobama iz drugih kultura doprinosi našem okruženju.	.812
Radoznala/o sam prema različitim ljudima i kulturama.	.810
Mogućnost komuniciranja s osobama iz različitih zajednica je pozitivna stvar.	.806
Voljna/an sam učiti o drugim kulturama kroz slušanje, promatranje, razmišljanje i promišljanje.	.798
Interakcija s osobama iz različitih kultura i zajednica razvija moju sposobnost razumijevanja različitih individua.	.761
Uživam biti otvoren/a prema ljudima, mjestima i iskustvima iz različitih kultura i naroda.	.744
Provodim vrijeme s osobama koje su voljne razgovarati i učiti o drugim kulturama.	.730
U svijetu bi bilo manje sukoba kada bi ljudi imali pozitivan stav prema drugim zajednicama.	.712
Otvoren/a sam spram ideje u kulturnoj promjeni.	.644
Tuđu kulturu i običaje poštujem na jednak način kao što poštujem vlastitu kulturu i običaje.	.627
Da bi osoba bila uspješna mora znati koristiti sredstva, informacije, znanje i vještine iz različitih kultura.	.617
Vrijedno je informirati se o događanjima u svijetu.	.539
Političke rasprave su vrijedne ako nadilaze rasprave o nacijama.	.405

Nakon provedbe faktorskih analiza, za prihvaćene faktore “nacionalizam” i “kozmpolitizma” stvorene su nove varijable u koje su zbrojene vrijednosti varijabli koje su pokazale zasićenje na pojedinom faktoru. Zbroj vrijednosti varijabli je potom podijeljen s ukupnim brojem varijabli. Na taj način dobivene su varijable “nacionalizam” i “kozmpolitizam” koje su korištene kao zavisne, odnosno kriterijske varijable pri daljnjim analizama.

Prvo je provedena regresijska analiza u kojoj su kriterijske varijable “nacionalizam” i “kozmpolitizam” testirane s tri različita skupa prediktorskih varijabli. Prvi skup prediktora činilo je šest varijabli koje su ispitivale transnacionalna iskustva ispitanika, odnosno broj jezika

kojim su se ispitanici koristili za komuniciranje prije osnovnoškolskog obrazovanja, ukupan broj jezika koje ispitanici poznaju u tolikoj mjeri da njima mogu neometano komunicirati, članstvo u nekoj transnacionalnoj organizaciji, ukupan broj zemalja koje su ispitanici posjetili od svoje 15. godine, jesu li putovali isključivo unutar Europe ili pak na udaljenije destinacije i ukupno vrijeme koje su ispitanici proveli u inozemstvu. Takav model prediktora nije se pokazao statistički značajnim na varijabli “nacionalizam”. Analiza varijance pokazala je statističku značajnost ($F=2,421$, $p=0,028$) predloženog modela prediktora na varijabli “kozmpolitizam” uz rizik od pogreške manji od 5%. Model objašnjava 7,4% varijabiliteta kriterija, a statistički značajnim se pokazala varijabla koja mjeri ukupan broj stranih jezika kojima ispitanici mogu neometano komunicirati ($\beta=0,152$, $p=0,042$). Utvrdilo se da ispitanici koji poznaju više stranih jezika pokazuju izraženije kozmpolitske stavove.

Drugi skup prediktora činile su tri varijable koje su bile usmjerene ispitivanju političkih stajališta ispitanika, njihove stavove o ljudskim pravima, njihovu političku participaciju te njihovo političko opredjeljenje. Model se pokazao statistički značajnim ($F=9,285$, $p=0,000$) na kriterijskoj varijabli “nacionalizam” i objašnjava 19,9% ukupnog varijabiliteta. Statistički značajnom se pokazala varijabla političkog opredjeljenja ($\beta=0,428$, $p=0,000$) čime se utvrđuje da ispitanici koji pokazuju podršku desnim političkim opcijama izražavaju snažnije nacionalističke stavove. Isti model prediktora pokazao se značajnim ($F=26,338$, $p=0,000$) na kriteriju “kozmpolitizam”. Takav model objašnjava 41,4% ukupne varijance kriterijske varijable. Statistički značajnim pokazale su se varijable političkog opredjeljenja ($\beta=-0,169$, $p=0,040$) i varijabla stavova o ljudskim pravima ($\beta=0,572$, $p=0,000$). Time je utvrđeno kako snažnije kozmpolitske stavove izražavaju oni ispitanici koji podržavaju lijeve političke opcije. Također, utvrđeno je kako oni koji izražavaju snažniju potrebu za zaštitom ljudskih prava pokazuju izraženije kozmpolitske stavove.

Treći skup prediktorskih varijabli odnosio se na socio-demografske karakteristike ispitanika, uključivao je spol, dob, veličinu naselja u kojem su ispitanici odrastali, njihov stav prema religiji, pripadnost vjerskoj ili/i etničkoj manjini u Hrvatskoj, samoprocjenu materijalnih prilika obitelji, najviši postignuti stupanj obrazovanja majke i najviši postignuti stupanj obrazovanja oca. Skup prediktora pokazao se statistički značajnim ($F=6,410$, $p=0,000$) na varijabli “nacionalizam”, gdje objašnjavaju 21,1% varijabiliteta. Značajnima su se pokazale varijable spola ($\beta=0,193$, $p=0,003$) i varijabla odnosa prema religiji ($\beta=-0,389$, $p=0,000$). Putem iznesenih podataka zaključuje se kako muškarci iskazuju izraženije nacionalističke stavove kao i oni koji su religiozniji. Model prediktora pokazao se značajnim i na varijabli “kozmpolitizam” ($F=2,097$, $p=0,038$) uz rizik od pogreške manji od 5%. Model prediktora

objašnjava 8% ukupne varijance kriterijske varijable. Značajnom se pokazala varijabla spola ($\beta=-0,208$, $p=0,003$) čime je utvrđeno da žene pokazuju izraženije kozmopolitske stavove.

Nadalje, testirana je povezanost faktora “nacionalizam” i “kozmpolitizam” međusobno i s drugim varijablama. Ispitivanjem korelacije pokušalo se utvrditi postoji li značajne povezanosti faktora s varijablama ukupnog broja stranih jezika kojima su se ispitanici služili do osnovnoškolskog obrazovanja, ukupnog broja stranih jezika koje ispitanici poznaju u mjeri da njima mogu neometano komunicirati, ukupnog broja zemalja koje su ispitanici posjetili od svoje 15. godine, ukupnog vremena kojeg su ispitanici proveli u inozemstvu, njihove političke participacije, njihovih stavova o potrebi zaštite ljudskih prava i dobi ispitanika. Važno je istaknuti kako su faktori međusobno negativno korelirani ($r=-0,231$, $p=0,001$) uz $p<0,01$. Nije uočena statistički značajna povezanost faktora s varijablama ukupnog broja jezika s kojima su se ispitanici služili prije osnovnoškolskog obrazovanja, ukupnog vremena kojeg su ispitanici proveli u inozemstvu i dobi ispitanika. Uočena je povezanost ($r=0,161$, $p=0,022$) ukupnog broja stranih jezika kojima ispitanici mogu neometano komunicirati s faktorom “kozmpolitizam” gdje se utvrdilo da ispitanici koji poznaju više stranih jezika ujedno izražavaju snažnije kozmopolitske stavove. Nije zabilježena povezanost te varijable s faktorom “nacionalizam”. Uočena je povezanost ($r=-0,167$, $p=0,017$) varijable političke participacije i faktora “nacionalizam” koja pokazuje kako ispitanici koji izražavaju nacionalističke stavove pokazuju manji interes za političkim djelovanjem. Između te varijable i faktora “kozmpolitizam” nije utvrđena povezanost. Posljednje, uočena je povezanost varijable podrške zaštiti ljudskih prava s faktorom “kozmpolitizam” ($r=0,573$, $p=0,000$) i faktorom “nacionalizam” ($r=-0,195$, $p=0,006$). Iz takvih rezultata zaključuje se kako oni koji izražavaju snažnije kozmopolitske stavove iskazuju i snažniju podršku ljudskim pravima dok obrnuto vrijedi za one koji izražavaju nacionalističke stavove.

Kako bi se dobio još dublji uvid u podatke, faktori “nacionalizam” i “kozmpolitizam” poslužili su kao zavisne varijable kod provedbe ANOVA-e. Faktori su testirani s varijablama koje su mjerile jesu li ispitanici uopće putovali i gdje, političku orijentaciju ispitanika, upisano polje studija, odnos prema religiji, samoprocjenu materijalnih prilika obitelji, najviši stupanj obrazovanja majke i najviši stupanj obrazovanja oca. Nisu uočene statistički značajne razlike među grupama kod varijabli koje su mjerile jesu li ispitanici uopće putovali i gdje, upisano polje studija, samoprocjenu materijalnih prilika obitelji, najviši stupanj obrazovanja majke i najviši stupanj obrazovanja oca. Statistički značajne razlike koje jesu uočene su među ispitanicima različitih političkih usmjerenja s obzirom na rezultate na faktoru “nacionalizam” ($F=10,635$, $p=0,000$). Rezultati na varijabli političkog usmjerenja rekodirani su u tri grupe gdje su oni

ispitanici koji su izrazili “krajnje lijevo” i “lijevo” usmjerenje svrstani u grupu 1, ispitanici koji su se izjasnili s “lijevi centar”, “centar” i “desni centar” svrstani su u grupu 2, a u grupu 3 svrstani su oni koji su izrazili “desno” i “krajnje desno” političko usmjerenje. Kako bi se utvrdilo među kojim grupama postoje razlike proveden je Scheffeov test, a rezultati su vidljivi u tablici 5. Utvrđena je statistički značajna razlika između lijevo orijentiranih i onih koji se svrstavaju u politički centar te između lijevo orijentiranih i desno orijentiranih ispitanika. Nije uočena značajna razlika između onih koji se svrstavaju u politički centar i onih koji izražavaju desno političko usmjerenje. Iz navedenih rezultata zaključuje se kako oni koji iskazuju lijevo političko opredjeljenje iskazuju slabije nacionalističke stavove od onih koji se svrstavaju u politički centar i od onih pokazuju desnu političku orijentaciju.

Tablica 5. Rezultati Scheffeovog testa na zavisnoj varijabli “nacionalizam” i nezavisnoj varijabli političkog opredjeljenja

		razlika M	SEM	p
1	2	-0.608	0.152	0.001
	3	-0.756	0.188	0.001
2	1	0.608	0.152	0.001
	3	-0.147	0.173	0.697
3	1	0.756	0.188	0.001
	2	0.147	0.173	0.697

Razlike među grupama varijable političkog usmjerenja uočene su i prema rezultatima faktora “kozmpolitizam” ($F=7,034$, $p=0001$). Rezultati Scheffeovog testa dostupni su u tablici 6. Statistički značajne razlike zabilježene su među grupama ispitanika koje iskazuju lijevu političku orijentaciju i ispitanika koji su desno orijentirani te između ispitanika koji se smještaju u centar političkog spektar i onih desno orijentiranih. Prema tim podacima zaključuje se kako ispitanici koji su lijevo orijentirani pokazuju snažnije kozmpolitske stavove od onih desno orijentiranih. Također, snažnije kozmpolitske stavove pokazuju oni koji su se smjestili u politički centar od onih desno orijentiranih.

Tablica 6. Rezultati Scheffeovog testa na zavisnoj varijabli “kozmpolitizam” i nezavisnoj varijabli političkog opredjeljenja

		razlika M	SEM	p
1	2	0.091	0.125	0.766
	3	0.547	0.154	0.003
2	1	-0.091	0.125	0.766
	3	0.456	0.141	0.007
3	1	-0.547	0.154	0.003
	2	-0.456	0.141	0.007

Statistički značajna razlika provedbom ANOVA-e uočena je među grupama ispitanika s obzirom na odnos prema religiji prema rezultatima na faktoru “nacionalizam” ($F=15,041$, $p=0,000$), međutim razlike nisu uočene na faktoru “kozmpolitizam”. Varijabla odnosa prema religiji rekodirana je na način da su ispitanici koji su dali odgovor “uvjerena/i sam vjernica/k i prihvaćam sve što me vjera uči” i “religiozna/an sam, premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči” svrstani u grupu 1, ispitanici koji su se izrazili s “dosta razmišljam o tome, ali nisam načistu vjerujem li ili ne” i “prema religiji sam ravnodušna/an” svrstani su u grupu 2, a treću grupu činili su ispitanici koji su odgovorili s “nisam religiozna/an, iako nemam ništa protiv religije” i “nisam religiozna/an i protivnica/k sam religije”. Rezultati Scheffeovog testa prikazani su u tablici 7. Utvrđena je razlika između religioznih i nereligioznih ispitanika iz čega se zaključuje da religiozni ispitanici pokazuju razvijenije nacionalističke stavove.

Tablica 7. Rezultati Scheffeovog testa na zavisnoj varijabli “nacionalizam” i nezavisnoj varijabli odnosa prema religiji

		razlika M	SEM	p
1	2	0.246	0.155	0.286
	3	0.608	0.111	0.000
2	1	-0.246	0.155	0.286
	3	0.362	0.168	0.103
3	1	-0.608	0.111	0.000
	2	-0.362	0.168	0.103

8. Rasprava

Cilj istraživanja bio je ponuditi odgovore na pitanja “Kako definirati i diferencirati kozmopolite unutar određene populacije?” i “Što dovodi do formiranja kozmopolitskih stavova?”. Prvo istraživačko pitanje tiče se definiranja instrumenta za mjerenje kozmopolitizma. Tako su u anketni upitnik uvrštene dvije skale. Prva skala preuzeta je iz istraživanja Woodwarda et al. (2008) i ona je bila usmjerena ispitivanju subjektivnog dojma teritorijalne pripadnosti te nacionalnog i kulturnog protekcionizma. Nakon provedbe istraživanja varijable te skale pokazale su normalnost distribucije, a provedbom faktorske i paralelne analize dobiven je pouzdan, jednodimenzionalan instrument na kojem se mogu iščitavati stupnjevi kulturnoga i nacionalnog protekcionizma, odnosno stupnjevi izraženosti nacionalističkih stavova. Druga skala preuzeta je od Saran i Kalliny (2012) koje su svoje istraživanje usmjerile razvoju instrumenta za mjerenje kozmopolitskih stavova, vrijednosti i praksi. Važno je istaknuti kako je nakon provedbe istraživanja na pojedinim varijablama te skale uočena jaka negativna asimetričnost. Stoga bi, kod daljnje primjene skale, trebalo voditi računa o zaoštavanju tvrdnji. Unatoč tome, provedbom faktorske i paralelne analize, dobiven je visoko pouzdan instrument sa suprotnim polovima kozmopolita i nekozmpolita među kojima se mogu iščitavati različite jačine prisutnosti kozmopolitskih stavova, vrijednosti i praksi.

Kombinacijom tih dviju skala uočena su dva konstrukta, nacionalizam i kozmopolitizam, koje neki autori, kao što su Križanec i Čorkalo Biruški (2009), razmatraju kao dijametralno suprotne. Ipak, većina autora se slaže kako prisutnost kozmopolitskih stavova, vrijednosti i praksi ne isključuje prisutnost nacionalističkih stavova, vrijednosti i praksi i obrnuto (Beck i Sznaider, 2010; Hannerz, 2006; Roudometof, 2005; Schueth i O’Loughlin, 2008; Woodward et al., 2008). Štoviše, Appiah (1996, prema Hannerz, 2006) kroz svoja razmatranja definira “patriotski” ili “ukorijenjeni” kozmopolitizam prema kojem individue mogu osjećati vezanost za određenu naciju-državu i izražavati kulturni protekcionizam, ali u isto vrijeme poštovati i uživati u kulturnim raznolikostima. Slično su pokazali rezultati testiranja povezanosti između dobivenih konstrukata “nacionalizam” i “kozmpolitizam”. Uočen je niski Pearsonov koeficijent negativnoga predznaka koji govori o tome kako kod testiranog uzorka prisutnost nacionalističkih stavova ne uvjetuje isključenje kozmopolitskih stavova.

Nakon svega iznesenog, skala autorica Saran i Kalliny (2012) može se ponuditi kao dobar instrument za definiranje i diferenciranje kozmopolita unutar određene populacije.

Međutim, kod buduće primjene te skale potrebno je dodatno zaoštriti i radikalizirati tvrdnje kako bi se izbjeglo načelno slaganje ispitanika s ponuđenim tvrdnjama. U ovom istraživanju navedena skala pokazala se kao pouzdan instrument za mjerenje kozmopolitizma na osnovi čega se moglo dolaziti do dodatnih zaključaka o konceptu. Također, usporedbom rezultata na skali kozmopolitizma s rezultatima na skali Woodwarda et al. (2008) pokazalo se kako nacionalistički stavovi ne uvjetuju isključenje kozmopolitskih stavova što je uočljivo u tipu kozmopolitizma kojeg Appiah (1996, prema Hannerz, 2006) naziva “patriotskim”. Testiranjem skale kozmopolitizma s drugim konceptima koji se dovode u vezu s kozmopolitizmom, kao što su multikulturalizam, transnacionalizam, komunitarizam, lokalizam i dr., mogu se uočavati različiti polovi i varijante kozmopolitizma.

Beck i Sznajder (2006) navode kako kozmopolitizam nije stav koji se proizvoljno odabire već je on produkt individualnih uvjetovanosti i nesvjesnih odabira. Stoga se odgovor na pitanje “Što dovodi do formiranja kozmopolitskih stavova?” tiče onoga što Cicchelli (2014) naziva “kozmpolitskom socijalizacijom”, odnosno onoga što Kendall et al. (2009) nazivaju “kozmpolitskom dispozicijom”. “Kozmpolitsku socijalizaciju” Cicchelli (2014) objašnjava kao kompleksan proces kojim u transnacionalnom kontekstu individue trajno odbijaju ili uče prihvaćati različite oblike socio-kulturne blizine s drugima. Slično, Kendall et al. (2009) definiraju “kozmpolitsku dispoziciju” koju dovode u vezu s Bourdieuovim shvaćanjem habitusa koji je oblikovan povijesno i kroz socijalizaciju te uvjetuje individualne stavove, vrijednosti i djelovanja. Uzimajući u obzir činjenicu kako kozmpolitizam može biti odraz različitih faktora, kriterijske varijable “nacionalizam” i “kozmpolitizam” testirane su s varijablama koje su mjerile transnacionalna iskustva, političku orijentaciju i socio-demografske karakteristike ispitanika.

Važnost transnacionalnih iskustava i života u transnacionalnome društvu za razvoj kozmpolizma najviše je istaknuo Roudometof (2005). Ipak, autor je istaknuo kako život u transnacionaliziranome društvu ne uvjetuje nužno stvaranje otvorenog stava prema različitim kulturama već može razviti i obrambeni stav. Skup prediktora koji je mjerio transnacionalna iskustva, odnosno broj jezika kojim su se ispitanici koristili za komuniciranje prije osnovnoškolskog obrazovanja, ukupan broj jezika koje ispitanici poznaju u tolikoj mjeri da njima mogu neometano komunicirati, članstvo u nekoj transnacionalnoj organizaciji, ukupan broj zemalja koje su ispitanici posjetili od svoje 15. godine, jesu li putovali isključivo unutar Europe ili pak na udaljenije destinacije i ukupno vrijeme koje su ispitanici proveli u inozemstvu nije se pokazao značajnim za predviđanje nacionalističkih stavova. Ipak, model se pokazao značajnim za predviđanje kozmpolitskih stavova uz $p < 0,05$ te objašnjava 7,4% varijabiliteta

kriterijske varijable “kozmpolitizam”. Također, pokazalo se kako ispitanici koji govore više stranih jezika izražavaju i snažnije kozmpolitske stavove, što je u skladu s rezultatima autora Fuss et al. (2004). Iz toga se da zaključiti kako su transnacionalna iskustva bitne odrednice za predviđanje prisutnosti kozmpolitskih stavova.

Drugi skup varijabli koji je testiran na faktorima “nacionalizam” i “kozmpolitizam” bio je zaokupljen pitanjima političke orijentacije ispitanika, njihovih stavova o potrebi zaštite ljudskih prava te njihove političke participacije. Taj model prediktora pokazao se najpovoljnijim za predviđanje prisutnosti nacionalističkih i kozmpolitskih stavova. Model objašnjava 19,9% varijabiliteta kriterija “nacionalizam” i 41,4% ukupne varijance “kozmpolitizma”. Pokazalo se kako oni koji iskazuju podršku desnim političkim opcijama pokazuju izraženije nacionalističke stavove dok oni koji se smještaju u centar i na ljevicu političkog spektra pokazuju snažnije kozmpolitske stavove. Ti rezultati su u skladu sa zaključcima istraživanja koje su proveli Križanec i Čorkalo Biruški (2009) i Pichler (2009) koji su uočili pozitivnu povezanost kozmpolitizma i podrške liberalnijim političkim opcijama. Negativna korelacija utvrđena je između stupnja političke participacije i nacionalizma što je u skladu sa spoznajama istraživanja Llopis-Goiga (2013) i Schuetha i O’Loughlina (2008). Nadalje, uočeno je kako oni koji izražavaju snažniju potrebu zaštite ljudskih prava izražavaju snažnije kozmpolitske stavove dok suprotno vrijedi za one koji pokazuju snažnije nacionalističke stavove. Beck i Szneider (2010) tendenciju kozmpolita za zaštitom općih ljudskih prava vide kao izražaj zaštite individualnih prava osoba koje sebe vide kao stanovnike svijeta u kojem su svi jednaki. Iz svega navedenoga zaključuje se kako su saznanja o političkom opredjeljenju i djelovanju dobre odrednice za predviđanje prisutnosti i jačine kozmpolitskih, ali i nacionalističkih stavova.

Posljednje, provedbom analiza cilj je bio utvrditi vezu socio-demografskih karakteristika s kozmpolitizmom i prisutnosti nacionalističkih stavova. Model socio-demografskih prediktorskih varijabli objašnjava 21,1% varijabiliteta faktora “nacionalizam” i 8% varijance kriterijske varijable “kozmpolitizam” uz $p < 0,05$. Pokazalo se da ispitanici koji su religiozniji pokazuju izraženije nacionalističke stavove. Pojedini autori, među kojima je Pichler (2011), religioznost razmatraju odlikom koja može dovesti do stvaranja osjećaja pripadnost široj svjetskoj zajednici. Međutim, podatak o povezanosti religioznosti i nacionalističkih stavova potvrđuju i druga istraživanja kao što su istraživanja Križanec i Čorkalo Biruški (2009) i Woodwarda et al. (2008). Značajnom se pokazala i varijabla spola prema kojoj je uočeno kako muški ispitanici izražavaju snažnije nacionalističke stavove dok ispitanice izražavaju razvijenije kozmpolitske stavove. Takve rezultate potvrđuju i druga

istraživanja (Križanec i Čorkalo Biruški, 2009; Llopis-Goig, 2013; Woodward et al., 2008). Takav trend Hannerz (2006) objašnjava činjenicom kako su u prošlosti muškarci imali veću slobodu upoznavanja i iskušavanja različitih kultura dok danas žene traže alternativu i emancipaciju. Iz rezultata se da zaključiti kako su socio-demografske karakteristike bitni faktori za predviđanje kozmopolitskih stavova.

Na pitanje “Što dovodi do formiranja kozmopolitskih stavova?” može se ponuditi odgovor kako su transnacionalna iskustva, politička orijentacija i participacija te socio-demografske karakteristike bitni faktori prema kojima se može predviđati prisutnost kozmopolitskih stavova, vrijednosti i praksi. Od ta tri faktora najvažnijima su se pokazale varijable političke orijentacije i participacije dok su se kao najmanje bitnim pokazao skup varijabli transnacionalnih iskustava. Ipak, to su samo neke odrednice za koje se pretpostavilo da mogu pokazati povezanost s izražavanjem kozmopolitskih stavova. U budućim istraživanjima trebalo bi obuhvatiti još više faktora koji bi mogli utjecati na izražavanje kozmopolitskih stavova. Veću pažnju bi trebalo posvetiti ispitivanju političkih stajališta ispitanika. Također, buduća istraživanja trebalo bi provoditi na raznolikijoj populaciji. Populaciju koja je obuhvaćena ovim istraživanjem mahom čine mladi visokoobrazovani ljudi, a dob i razina obrazovanja pokazale su se kao bitne odrednice za izražavanje kozmopolitskih stavova u drugim istraživanjima.

9. Zaključak

Dublje razumijevanje kozmopolitizma nameće se kao bitna stavka unutar društvenih znanosti uzimajući u obzir kako se radi o svjetonazoru, odnosno o skupu stavova, vrijednosti i ponašanja koji su primjereni za suočavanje s “novim” globaliziranim i transnacionaliziranim svijetom. Ipak, u suvremenom stadiju društvenih znanosti kozmopolitizam je koncept koji ostaje izvan domene jasno definiranih socijalnih fenomena. Pojedini autori, kao Kendall et al. (2009), smatraju kako konačno definiranje kozmopolitizma nije ni moguće jer se ta tendencija kosi s kozmopolitskim načelima. Takvo shvaćanje opravdano je kada se u obzir uzme duga povijest kozmopolitizma i njegova neodvojivost od suvremenih procesa i društva. Međutim, teorijskim i empirijskim razmatranjima spoznaja o kozmopolitizmu u njegovom suvremenome stadiju može se dovesti na višu razinu.

Nesrazmjer velikog broja teorijskih razmatranja kozmopolitizma i empirijskih istraživanja na tu temu stvorio je novi problem. Kroz teorijske rasprave, koje nisu omogućile jasnu konceptualizaciju koja bi se mogla primijeniti kao okvir za provedbu istraživanja, počeli su se definirati različiti tipovi i aspekti kozmopolitizma. Iako tipizacije i podjele ponuđene u literaturi za cilj imaju obuhvaćanje jednog kompleksnog i multidimenzionalnog koncepta, njihova primjena u empirijskim istraživanjima je gotovo nemoguća zbog nemogućnosti kontroliranja različitih kategorija prilikom provedbe istraživanja. Nedostatak jasne konceptualizacije i malobrojna empirijska istraživanja rezultirali su nedostatkom instrumenta za mjerenje kozmopolitizma unutar određene populacije. Za dostupne skale za mjerenje koncepta pokazalo se da imaju svoje vrline, ali isto tako brojne mane.

Cilj ovog istraživanja je bio kroz razmatranje relevantnih teorijskih i empirijskih saznanja doprinijeti dubljem shvaćanju kozmopolitizma i razvijanju instrumenta za mjerenje tog fenomena. Provedbom kvantitativnog istraživanja zaključuje se kako se skala, koja je preuzeta od autorica Saran i Kalliny (2012), pokazala primjerenom i pouzdanom za mjerenje kozmopolitizma uz potrebu za daljnjim zaoštavanjem tvrdnji. Uspoređujući dobivenu skalu sa skalom koja je preuzeta od Woodwarda et al. (2008), a na kojoj su iščitani nacionalistički stavovi pružena je mogućnost razmatranja kozmopolitizma u odnosu s drugim konceptima s kojima se on dovodi u vezu. Testiranjem rezultata dobivenih na skali kozmopolitizma s drugim faktorima i karakteristikama ispitanika došlo se do zaključka kako je kozmopolitizam stav koji je uvjetovan “kozmpolitskom dispozicijom” (Woodward et al., 2008), odnosno “kozmpolitskom socijalizacijom” (Cicchelli, 2014). Politička orijentacija i participacija ispitanika pokazala se najznačajnijom za predviđanje prisutnosti kozmpolitskih stavova, dok

su se u manjoj mjeri značajnima pokazali transnacionalna iskustva i socio-demografske karakteristike ispitanika.

Kod daljnjih istraživanja na temu kozmopolitizma valja veću pažnju usmjeriti na empirijska istraživanja i razvijanje pouzdanog instrumenta za njegovo mjerenje. Skala Saran i Kalliny (2012) pokazala je visoku pouzdanost, međutim na pojedinim česticama su uočene asimetričnosti. Definiranje pouzdanog instrumenta omogućit će povezivanje i testiranje kozmopolitizma s drugim konceptima na osnovi čega će se moći definirati različiti tipovi i aspekti. Također, bitno je naglasiti kako je istraživanje provedeno u trenutku pandemije, odnosno krize u društvu za koju bi se moglo pretpostaviti da je dovela do jačanja materijalističkih, odnosno tradicionalnih vrijednosti i vrijednosti opstanka (Inglehart i Welzel, 2007). Utjecaj pandemije na rezultate ovog istraživanja mogao bi se primijetiti tek ponovnom provedbom istoga u periodu koju će uslijediti nakon pandemije.

10. Prilozi

Prilog 1. Anketa

Kozmopolitizam

Istraživanje kozmopolitizma među populacijom studenata Sveučilišta u Zadru

Drage kolegice i kolege, ova anketa provodi se u svrhu pisanja diplomskog rada na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru. Cilj ankete je ispitati stavove o kozmopolitizmu među studentskom populacijom Sveučilišta u Zadru. Prikupljeni podaci koristit će se isključivo u svrhu pisanja diplomskog rada. Molim vas da odvojite par minuta svog vremena i pridonesete prikupljanju potrebnih podataka koji će dovesti do uspješnog završetka studija.

Informacija o privatnosti

Ovaj upitnik je anonimn.

Zapisi Vaših odgovora ne sadrže informacije preko kojih bi Vas se moglo identificirati, osim ako se to izričito ne traži u anketi. ako koristite identifikacijske tokene za pristup ovom upitniku, budite sigurni da token neće biti spremljeni zajedno sa Vašim odgovorima. Tokeni se spremaju u zasebnu bazu podataka i biti će izmijenjeni nakon što završite (ili ne završite) ispunjavanje upitnika. Ne postoji način za povezivanje tokena s danim odgovorima.

TRANSNACIONALNA ISKUSTVA

- Kojim ste jezikom ili jezicima komunicirali u vašem kućanstvu prije početka vašeg osnovnoškolskog obrazovanja? (hrvatskim jezikom, engleskim jezikom, njemačkim jezikom, talijanskim jezikom, slovenskim jezikom, mađarskim jezikom, ostalo)
- Navedite sve strane jezike koje poznajete u tolikoj mjeri da njima možete neometano komunicirati. (engleski jezik, njemački jezik, talijanski jezik, francuski jezik, španjolski jezik, portugalski jezik, ruski jezik, mađarski jezik, slovenski jezik, češki jezik, ostalo)
- Jeste li aktivna/an član/ica neke međunarodne udruge ili organizacije? (da, ne)
- *ako je odgovor na prethodno pitanje da:
  - Koje?
- Navedite ukupan broj zemalja koje ste posjetili poslije svoje 15. godine. *zanemarite one zemlje kroz koje ste samo prolazili
- *ako je odgovor na prethodno pitanje 1 ili više:
  - Navedite ime države u kojoj ste najduže boravili.
  - Koliki broj dana ste boravili u XY? *ako ste više puta boravili u istoj zemlji navedite ukupan broj dana koji ste proboravili u njoj

- Navedite glavni razlog boravka u XY. (odmor, terenska nastava, studentska razmjena, posjet obitelji, posjet prijateljima, shopping, volontiranje ili stručna praksa, tečaj stranog jezika ili ljetna škola, sportsko događanje, konferencija, zdravstveni razlozi, ostalo)
- Možete navesti i ostale razloge boravka u XY. (odmor, terenska nastava, studentska razmjena, posjet obitelji, posjet prijateljima, shopping, volontiranje ili stručna praksa, tečaj stranog jezika ili ljetna škola, sportski događaj, konferencija, zdravstveni razlozi, ostalo)
- *ako je odgovor na pitanje “Navedite ukupan broj zemalja koje ste posjetili poslije svoje 15. godine.” 2 ili više
  - Navedite ime sljedeće države u kojoj ste najdulje boravili.
  - Koliki broj dana ste boravili u XY? *ako ste više puta boravili u istoj zemlji navedite ukupan broj dana koji ste proboravili u njoj
  - Navedite glavni razlog boravka u XY. (odmor, terenska nastava, studentska razmjena, posjet obitelji, posjet prijateljima, shopping, volontiranje ili stručna praksa, tečaj stranog jezika ili ljetna škola, sportsko događanje, konferencija, zdravstveni razlozi, ostalo)
  - Možete navesti i ostale razloge boravka u XY. (odmor, terenska nastava, studentska razmjena, posjet obitelji, posjet prijateljima, shopping, volontiranje ili stručna praksa, tečaj stranog jezika ili ljetna škola, sportski događaj, konferencija, zdravstveni razlozi, ostalo)

KOZMOPOLITANIZAM

Kozmopolitizam se može opisati kao ideja prema kojoj su svi ljudi članovi jedne jedinstvene svjetske zajednice. Za većinu ljudi dojam pripadnosti zajednici nije jednoznačan. Pojedinci mogu osjećati jaku povezanost za svoju naciju, ali i za globalnu zajednicu. Drugi pak mogu uživati u kulturnim raznolikostima različitih društava, ali su zaštitnički nastrojeni prema dominantnoj kulturi svoje zemlje.

- U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete s navedenim tvrdnjama? (u potpunosti se ne slažem, uglavnom se ne slažem, niti se slažem niti se ne slažem, uglavnom se slažem, u potpunosti se slažem)
  - Sebe istodobno smatram stanovnicom/kom svijeta i stanovnikom Hrvatske.
  - Radije bi bila/o stanovnica/k Hrvatske nego bilo koje druge zemlje na svijetu.

- Ljudi koji dolaze živjeti u Hrvatsku bi se trebali više truditi da budu poput ostalih Hrvatica/a.
- Svaka bi država trebala odlučiti kako se bavi svojim okolišem – međunarodna tijela ne smiju govoriti državama što da rade.
- Za doseljenike u Hrvatsku je važnije da nauče hrvatske običaje nego da se pridržavaju svojih tradicija i običaja.
- Ne vjerujem ljudima koji se trude biti drugačiji od nas ostalih.

KOZMOPOLITIZAM II. dio

Pred vama se nalaze tvrdnje koje ispituju kozmopolitske stavove, vrijednosti i prakse. Kozmopolitizam, kao i osjećaj pripadnosti, nije jednoznačan već se u populaciji mogu uočavati različiti tipovi kozmopolita. Pojedinci mogu izražavati jasan zaštitnički stav prema svojoj kulturi i domovini dok se drugi mogu osjećati "kao kod kuće" u bilo kojem dijelu svijeta. Između ta dva suprotna pola nalaze se najrazličitije varijacije i stupnjevi prihvaćanja i odbijanja različitosti.

- U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete s navedenim tvrdnjama? (u potpunosti se ne slažem, uglavnom se ne slažem, niti se slažem niti se ne slažem, uglavnom se slažem, u potpunosti se slažem)
  - Provodim vrijeme s osobama koje su voljne razgovarati i učiti o drugim kulturama.
  - Povezivanje s osobama iz drugih kultura doprinosi našem okruženju.
  - Interakcija s osobama iz različitih kultura i zajednica razvija moju sposobnost razumijevanja različitih individua.
  - Mogućnost komuniciranja s osobama iz različitih zajednica je pozitivna stvar.
  - Tuđu kulturu i običaje poštujem na jednak način kao što poštujem vlastitu kulturu i običaje.
  - U svijetu bi bilo manje sukoba kada bi ljudi imali pozitivan stav prema drugim zajednicama.
  - Dobro je upijati što više različitih kulturnih iskustava.
  - Da bi osoba bila uspješna mora znati koristiti sredstva, informacije, znanje i vještine iz različitih kultura.
  - Otvoren/a sam spram ideje u kulturnoj promjeni.
  - Voljna/an sam učiti o drugim kulturama kroz slušanje, promatranje, razmišljanje i promišljanje.

- Političke rasprave su vrijedne ako nadilaze rasprave o nacijama.
- Uživam biti otvoren/a prema ljudima, mjestima i iskustvima iz različitih kultura i naroda.
- Radoznala/o sam prema različitim ljudima i kulturama.
- Vrijedno je informirati se o događanjima u svijetu.

POLITIKA

- Koja od ponuđenih oznaka najbolje opisuje vaša politička gledišta? (krajnje lijevo, lijevo, lijevi centar, centar, desni centar, desno, krajnje desno, ne mogu procijeniti)
- Koliko se često koristite ponuđenim oblicima političkog djelovanja? (nikada, rijetko, umjereno, često)
  - bojkotiranjem određenih proizvoda iz političkih, etičkih ili ekoloških razloga
  - dijeljenjem političkih sadržaja na društvenim mrežama
  - formalnim i neformalnim promoviranjem određenih političkih opcija/stranaka
  - glasanjem na izborima
  - potpisivanjem digitalnih ili fizičkih peticija
  - praćenjem stranica s političkim sadržajem na društvenim mrežama
  - prosvjedima/demonstracijama/štrajkovima
- Mislite li da navedena ljudska prava treba uvijek štiti? (u postupnosti se ne slažem, uglavnom se ne slažem, niti se slažem niti se ne slažem, uglavnom se slažem, u potpunosti se slažem)
  - slobodu govora
  - jednakost pred zakonom
  - slobodu medija
  - pravo na obrazovanje
  - prava žena
  - kulturnu autonomiju (pravo izražavanja vlastite kulture)
  - prava nacionalnih manjina
  - pravo na pristup informacijama

SOCIO-DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE

- Kojeg ste spola? (ženski, muški, ostalo)
- Koliko imate godina?

- Označite ukupan broj stanovnika mjesta u kojem ste odrastali. (do 2.000 stanovnika, od 2.000 do 10.000 stanovnika, do 10.000 do 100.000 stanovnika, više od 100.000 stanovnika)
- Koje je polje vašeg upisanog studija? (biomedicina i zdravstvo, biotehničke znanosti, društvene znanosti, humanističke znanosti, interdisciplinarno polje, prirodne znanosti, tehničke znanosti)
- Kakav je vaš odnos prema religiji? (uvjeren/a i sam vjernica/k i prihvaćam sve što me vjera uči; religiozna/an sam, premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči; dosta razmišljam o tome, ali nisam načistu vjerujem li ili ne; prema religiji sam ravnodušna/an; nisam religiozna/an, iako nemam ništa protiv religije; nisam religiozna/an i protivnica/k sam religije)
- Jeste li pripadnica/k religijske ili etničke manjine u Hrvatskoj? (da, ne)
- Kako procjenjujete materijalne prilike vaše obitelji? (jako loše, znatno slabije od većine drugih; loše, slabije od većine drugih; osrednje, kao u većine drugih; vrlo dobro, bolje od većine drugih; odlično, znatno bolje od većine drugih)
- Koji je najviši postignuti stupanj obrazovanja vaše majke? (završena osnovna škola, završena trogodišnja srednja škola, završena četverogodišnja srednja škola, završena viša škola, završeni fakultet)
- Koji je najviši postignuti stupanj obrazovanja vašeg oca? (završena osnovna škola, završena trogodišnja srednja škola, završena četverogodišnja srednja škola, završena viša škola, završeni fakultet)

Prilog 2. Način kreiranja seta nasumičnih podataka za skalu kozmopolitizma

```
INPUT PROGRAM.  
LOOP LOOP#1 = 1 TO 202.  
DO REPEAT V= v1 TO v14.  
COMPUTE V = RND (NORMAL (5/6) + 3).  
IF (V LT 1)V = 1.  
IF (V GT 5)V = 5.  
END REPEAT.  
END CASE.  
END LOOP.  
END FILE.  
END INPUT PROGRAM.
```


11. Literatura

Altıntaş, Hakan, Bahar Kurtulmuşoğlu, Feride, Ruediger Kaufmann, Hans, Harcard, Talha i Gundogane, Neriman (2013). "The Development and Validation of a Consumer Cosmopolitan ISM Scale: The Polar Opposite of Xenophobic Attitudes", *Economic Research*, 26 (1): 137-154.

Beck, Ulrich i Sznaider, Natan (2006). "Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: a research agenda", *The British Journal of Sociology*, 57 (1): 381-403.

Beroš, Marin (2016). "Cosmopolitan Identity – historical origins and contemporary relevance", *Tabula*, 14: 197-211.

Boucher, François, Aubert, Isabelle i de Latour, Sophie Guerard (2019). "Approaches to Cosmopolitanism: Review Essay on Their History, Analysis and Application to the EU", https://novamigra.eu/index.php?c=50_publications (10. 12. 2020.).

Calhoun, Craig (2003). "Belonging' in the cosmopolitan imaginary", *Ethnicities*, 3 (4): 531-553.

Castells, Manuel (1999). „Information Technology, Globalization and Social Development”, *UNRISD Discussion Paper*, 114: 1-15.

Cicchelli, Vincenzo (2014). "Living In A Global Society, Handling Otherness: An appraisal of Cosmopolitan Socialization", *Quaderni di Teoria Sociale*, 14: 217-242.

cinizam (2020). Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11895> (2. 12. 2020.).

Farrell, Henry i Newman, Abraham (16. 3. 2020.). "Will the Coronavirus End Globalization as We Know It? The Pandemic Is Exposing Market Vulnerabilities No One Knew Existed", <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-16/will-coronavirus-end-globalization-we-know-it> (8. 12. 2020.).

Fuss, Daniel, García Albacete, Gema i Rodriguez Monter, Miryam (2004). "The Role of Language Skills and Foreign Country Experiences in the Development of European Identity", *Sociología*, 36 (3): 273-292.

Guttal, Shalmali (2007). „Globalisation“, *Development in Practice*, 17 (4-5): 523-531.

Hair, Joseph, Black, Wiliam, Babin, Barry, Anderson, Rolph i Tatham, Ronald (2005). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Pearson Education Inc.

- Hannerz, Ulf (2006). *Two Faces of Cosmopolitanism: Culture and Politics*. Barcelona: Fundació CIDOB.
- Hayton, James, Allen, David i Scarpello, Vida (2004). "Factor Retention Decisions in Exploratory Factor Analysis: A Tutorial on Parallel Analysis", *Organizational Research Methods*, 7(2): 191-205.
- Inglehart, Ronald i Welzel, Christian (2007). *Modernizacija, kulturna promjena i demokracija: slijed ljudskog razvitka*. Zagreb: Politička kultura.
- Kant, Immanuel (2002). *Pravno-politički spisi*. Zagreb: Politička kultura. Katunarić, Vjeran i Šarić, Marija (2020). *Teorija u sociologiji*. Zagreb: TIM press.
- Kendall, Gavin, Woodward, Ian i Skrbis, Zlatko (2009). *The Sociology of Cosmopolitanism: Globalization, Identity, Culture and Government*. London: Palgrave Macmillan.
- Križanec, Tajana i Čorkalo Biruški, Dinka (2009). "Prediktori nacionalizma i kozmopolitizma: doprinos nekih sociodemografskih obilježja, ideološke samoidentifikacije i individualizma/kolektivizma na uzorku studenata i njihovih roditelja", *Migracijske i etničke teme*, 25 (1-2): 7-33.
- Llopis-Goig, Ramon (2013). "Dimensions of cosmopolitanism and their influence on political consumption: an analysis focused on Spanish consumers", *International Journal of Consumer Studies*, 37: 481-489.
- Merkel, Wolfgang (2016). "Kozmopolitizam protiv komunitarizma: novi sukob u europskim demokracijama", *Političke perspektive : časopis za istraživanje politike*, 6(3): 73-86.
- Milas, Goran (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
- Olofsson, Anna i Öhman, Susanna (2007). "Cosmopolitans and locals. An empirical investigation of transnationalism", *Current Sociology*, 55 (6): 877-895.
- Petz, Boris, Kolesarić, Vladimir i Ivanec, Dragutin (2012). *Petzova statistika. Osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pichler, Florian (2009). "'Down-to-Earth' Cosmopolitanism Subjective and Objective Measurements of Cosmopolitanism in Survey Research", *Current Sociology*, 57(5): 704-732.
- Pichler, Florian (2011). "Cosmopolitanism in a global perspective: An international comparison of open-minded orientations and identity in relation to globalization",

International Sociology, 27(1): 21-50.

polis (2020). Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49215> (2. 12. 2020.).

Rimac, Ivan, Bovan, Kosta i Ogresta, Jelena (2019). *Nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT VI za Hrvatsku*. Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

Roudometof, Victor (2005). "Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization", *Current Sociology*, 53(1): 113-135.

Saran, Anshu i Kalliny, Morris (2012). "Cosmopolitanism: Concept and Measurement", *Journal of Global Marketing*, 25(5): 282-291.

Schueth, Sam i O'Loughlin, John (2008). "Belonging to the world: Cosmopolitanism in geographic contexts", *Geoforum*, 39(2): 926-941.

Spasić, Ivana (2011). "Cosmopolitanism as Discourse and Performance: A View from the Semiperiphery", *Revija za sociologiju*, 41 (3): 269-290.

Streeten, Paul, Khan, Mohsin S. i Abdullah, Abu Ahmed (1999). „Globalisation: Threat or Opportunity?“, *The Pakistan Development Review*, 37 (4): 51-83.

Wimmer, Andreas i Glick Schiller, Nina (2003). "Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology", *International Migration Review*, 37(3): 576-610.

Woodward, Ian, Skrbis, Zlatko i Bean, Clive (2008). "Attitudes towards globalization and cosmopolitanism: cultural diversity, personal consumption and the national economy", *The British Journal of Sociology*, 59 (2): 207-226.